

636(075)

36-67

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏ
ԴՈՒՆԿԱՆ ԴԱՍՏԻՍՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԶԵՌՆԱՐՆԵՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԴՊՐՈՑԻ

Խ. ՅԵՐԻՑՅԱՆ

ԱՆԱՍՆԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՐԱԿ Գ.

ՀՈՐԹԵՐԻՆ

ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՑԵՎ ԽՆԱՄԵԼՈՒ
ՌԱՑԻՈՆԱԼ, ՋԵՎ, ԵՐԸ

22 ՆԱԽԲԱԿ

11 APR 2013

24 SEP 2010

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍՍԻՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ
ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԴՊՐՈՅԻ

636 (075) 44.
36-67

Խ. ՅԵՐԻՑՅԱՆ

ԱՆԱՍՆԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՐԱԿ Գ.

1003
10941

Հ Ո Ր Թ Ե Ր Ի Ն

ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՅԵՎ ԽՆԱՄԵԼՈՒ
ՌԱՅԻՈՆԱԼ ՁԵՎԵՐԸ

Ձ Ե Ռ Ն Ա Ր Կ

Քյուլյերիս յեվ գյուղատնտեսական դպրոցների, հորքա-
բուժական յեվ գյուղատնտեսական խմբակների համար

22 Ն Կ Ա Ր Ո Վ

Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Վ Զ Ա Ր Թ Ե ՈՒ Ն

Երեկոց 1928

ՏՊԱՐԱՆ ՀԵՐՄԵՍ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ,
ՄԱՐԲՍԻ ՓՈՂ. № 29

ԳՐԱՌԵՊ. 777
ՏԻՐԱԺ 3000.

ՊԵՏՀՐԱՏ 798

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍԲ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հատկապես գյուղային և գյուղատնտեսական դպրոցների ու գյուղատնտեսական խմբակների և այլ կուլեկտիվների համար շուրաքանչյուր գլխից հետո բերված են խնդիրներ և առաջադրութուններ, նյութն ավելի խորը և բաղմակողմանի կերպով վերլուծելու և գործնական աշխատանքներին ցանկալի ուղղութիւն տալու նպատակով: Սրանք կնպաստեն նաև առողջ տեսակետ և մոտեցում մշակելուն, վոր անհրաժեշտ է ձեռք բերել և ունենալ այս բնագավառում ես:

Ավելորդ չենք համարում շեշտել այստեղ, վար ավելի մեծ արդյունք ստանալու համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի այդ առաջադրութունների կարգով դրված գործնական աշխատանքները կատարվեն պարտադրաբար բոլոր աշակերտների կամ խմբակի անդամների կողմից միաժամանակ և վոչ թի այս կամ այն անհատի կողմից միայն:

Ոչդ աշխատանքներին անհրաժեշտ է մասնակից անել և գյուղական լայն խավերին՝ գրքի առաջադրութունների մասում ցույց տրված ձևերով:

Խ. ՅԵՐԻՅԵԱՆ

Հունիս, 1928 թ.

Յերևան—Պետհամալսարան

Ն Ե Ր Ա Մ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Մեր տեղական տավարի մեջ պատահում են թե քիչ և թե շատ կաթ տվողներ: 1927 թվին Հայաստանում կատարած կովերի կաթնառատության արցունքյունը ցույց տվեց, վոր մեր տեղական կովերի մեջ կան նույնիսկ որական 35—40 ֆունտ կաթ տվողներ: Բայց սրանց թիվը շատ քիչ է: Քիչ լինելու պատճառներից մեկն այն է, վոր մեր գյուղացիք ինչ տավար ասես պահում են, չեն աշխատում պահել միայն շատ կաթ տվող կովերին և միմիայն դրանց զավակներին, այլ պահում են ամեն մի խառախուռա ապրանք: Յեթե պահեցին միայն լավ կովեր ու միայն դրանց սերունդը մեծացնեցին, այն ժամանակ մեր յերկրի կովերի մեծ մասը կաթնառատ կլիներ:

Սակայն յեթե նույնիսկ այդ ընտրությունը գյուղացիներ կատարի, բայց շարունակի իր լավ կովերն ու դրանց հորթերը կերակրել ու պահել այնպես, ինչպես նա կերակրում և պահում է այսօր, միևնույն է, հորթերը կմնան մանր, դրանցից լավ Հորթեր չեն ստացվի, իսկ յեղած կովերն էլ շատ կաթ չեն տալ:

Ուրեմն, ընտրության հետ միասին հարկավոր է նաև կանոնավոր կերակրել ու խնամել. մանավանդ մատաղ սերնդին: Փոքր հասակում վատ կերակրված հորթերը միշտ մնում են մանր, լավ չեն զարգանում և ապագայում դրանցից վոչ լավ կովեր են ստացվում, վոչ էլ լավ յեղներ, մսացունների մասին էլ չեմ խոսում:

Մեր տավարի մանր և անարդյունավետ լինելու պատճառները դրանք են: Մեր նպատակն է՝ վերացնել այդ պատճառները, վորովհետև մենք այլևս չենք կարող բավարարվիլ քիչ կաթ տվող կովերով. այդպիսիները մեզ վրա շատ թանգ են նստում:

Փորձերը ցույց են տվել, վոր յերբ մեր տեղական հորթերին լավ են կերակրում, նրանցից ստացվում են նաև խոշոր կենդանիներ: Իբրև որինակ կարելի չի հիշել այս գրքում բերած

ցուլիկներին, վորոնց կարողացել է մեծացնել Նոր-Բայազեդի հող-բաժնի ֆերման. 7 ամսական հասակում ստացվել են մոտ 200 կիլո կենդանի քաշ ունեցող հորթեր: Ինչպիսիք են սրանք պաժան ոտար ցեղերից: Լավ կերակրված շվեյց ցեղի հորթերն էլ այդ հասակում դրանցից այնքան էլ մեծ չեն լինում, իսկ վատ կերակրվածները մեր վատ կերակրված հորթերից վոչնչով չեն տարբերվում:

Սրանից յերևում է, վոր մենք չպետք է վազենք ոտար ցեղերի հետևից ու տարվինք դրանցով, այլ պետք է մեր կենդանիների կերն ու խնամքը լավացնենք և պահենք միայն լավերին:

Նոր-Բայազեդի ֆերման կարողացել է այդ արդյունքներն ստանալ, վորովհետև կատարել է գիտություն խոսքը, այսինքն, հորթերի կերակրումը դրել է ոացիոնալ հիմքերի վրա: Բայց մի ծավղով դարուն չի լինիլ. հարկավոր է, վոր ամբողջ գյուղացիությունը սովորի գիտություն խոսքը և ճշտությամբ կատարի այն: Վե՛չ մի գյուղացի այլևս չպիտի հին ձևով կերակրի իր հորթերին, այլ գիտության խոսքի համաձայն:

Այս գրքույկը հենց դրա համար էլ գրված է: Սրա մեջ բերված են հորթերի կերակրման գիտական հիմունքները և ցույց են տրված այն ձևերը, վորոնց կարելի չի և մեր պայմաններում կիրառել առանց մեծ դժվարությունների: Այդ նպատակով ոգտագործել եմ և մեր պետ-համալսարանի անասնաբուժական ամբիոնի աշխատանքների արդյունքները:

Հորթերի ոացիոնալ կերակրումով, ինչպես յերևում է այս գրքից, զարգանում և կատարելագործվում են տավարի բոլոր լավագույն ընդունակությունները. դրա շնորհիվ կենդանիները կարողանում են միևնույն կերից ամենաշատ կաթ կամ միս արտադրել: Գենդանին մեքենայի նման է. ինչպես ամեն մի մեքենա պետք է կատարելագործված լինի, վոր լավ արդյունք տա, այնպես էլ կենդանիները: Մեր Միության մեջ մենք սոցիալիզմ ենք կառուցում. ինչպես վոր սոցիալիզմը չի հաշտվում անարդյունավետ մեքենայի հետ, այնպես էլ նա չի կարող հաշտվել անարդյունավետ կենդանիների հետ: Նրան պետք են այնպիսի կենդանիներ, վորոնք տվյալ պայմաններում և միջավայրում կարողանում են ամենարդյունավետը լինել: Հետևապես հորթերի ոացիոնալ կերակրումն այդ նպատակն աւնենալով, միաժամանակ

զառնում և սոցիալիստական շինարարութեան ամենալուրջ և պատասխանատու խնդիրներէց մեկը:

Հետեւապէս հորթերի խնամքի և կերակրման ուսցիտնալացումը պետք և զառնա ընդհանուրի սեփականութեան և իրագործութի ամբողջ գյուղացիութեան ձեռքով, այն ել, իհարկեւ, կազմակերպված ձևով: Բոլոր տավարատերերին հարկավոր և կազմակերպել հորթաբուծական խմբակների կամ կուկտիւնների շարժը՝ զբա համար հարկավոր և ոգտագործել առաջին հերթին կաթնարտելները, գյուղ-խմբակները և ապագայում կազմակերպվելիք կոնտրոլ-միութեաններն ու անասնաբուծական ընկերութեանները: Մեծ դեր ունեն այս առարկայում կատարելու մանավանդ գյուղացիներն և գյուղատնտեսական դպրոցներն ու կուկտիւնային տնտեսութեանները: Այս բոլոր կազմակերպութեանների ջանքերով և, վոր հորթերի խնամքը պիտի ուսցիտնալ հիմքերի վրա՝ զրովի և ուսցիտնալացումը զառնա բոլոր հորթատերերի սեփականութեան:

Այդ և մեր տավարին արդյունավետ դարձնելու ուղին:

1. Հորթը ՍՈՐ ԱՐԳԱՆԴՈՒՄ

Հորթն սկսում և ապրել վոչ թե ծնվելու որից, այլ մոր բեղմնավորման բուսկից: Յեւ հենց այդ ժամանակից հարկավոր և առանձին խնամք տանել սաղմին կատմամբ: Հորթը մոր արգանդում մնում և միջին թվով 285 որ կամ 9 ամիս 10—12 որ: Այդ ժամանակամիջոցում սաղմը անտեսանելի մանր բջիջից հետզհետե աճելով, մեծանում և ու զառնում հորթ:

Սոր արգանդում զարգանալու և մեծանալու համար հորթը պահանջում և սնունդ, ող (թթվածին) և հանգիստ վիճակ: Այդ ամենը նա գտնում և արգանդում: Մնունդն ու թթվածինը նա ստանում և մոր արյան միջոցով: Յեթե մայրը լավ և կերակրվում, ապա նրա արյունն ել առատ և լինում հորթի համար բոլոր անհրաժեշտ նյութերով, վորի շնորհիվ սաղմը առատորեն սնվում և և լավ զարգանում: Իսկ յեթե մայրը վատ և կերակրվում, այն դեպքում նրա արյան մեջ բավականաչափ սննդանյութեր չեն մանում և հորթը լավ չի սնվում ու զարգանում: Արյան մեջ յեղած սննդանյութերի պակասութեանից յերբեմն հորթերը սատկած են ծնվում, կամ ծնվելուց հետո անմիջապէս սատկում են, իսկ լավագույն դեպքում ծնվում են թույլ և նվազ մարմնով: Պակաս կեր ստանալու դեպքում կովերը սաղմին պահում են իրանց մարմնի հաշվին, վորի պատճառով և հետզհետե թուլանում, հյուծվում են: Ծնելուց հետո ել այդպիսի կովերը հազիվ են դիմանում քաղցածութեան, և կաթն արտադրում են համար-

յա իրենց մարմինը քայքայելով և վերջնականապես այն-
քան են հյուժվում, վոր յերկար ժամանակ չեն կարողա-
նում կազդուրվել և առատ կաթ պատրաստել հորթի հա-
մար:

Պարզ ե, ուրեմն, վոր հորթին ու կովին առողջ վի-
ճակում պահելու համար անհրաժեշտ ե, վորպեսզի կովի
կերի քանակը բավարար լինի և բացի դրանից կերի մեջ
լինեն բոլոր անհրաժեշտ սննդանյութերը: Այդ նպատա-
կով հարկավոր ե ծանրած կովին կեր տալ նրա պահանջի
չափ, այսինքն կերակրել կենդանի քաշի և տված կաթի
համեմատ. բացի դրանից կերաբաժինը պետք ե կազմել զա-
նազան կերերից (խոտ, դարման, քուսպ, թեփ, առվույտ
և այլն): Մենակ դարմանով կերակրելն անթույլատրելի
յե: Կերը պետք ե լինի միանգամայն առողջարար, այ-
սինքն չպիտի լինի թթված, կծված, բորբոսնած, հոտած
փտած, սառած և, ընդհանրապես, փչացած: Փչացած կե-
րերից մայրն ել կարող ե հիվանդանալ, սաղմն ել: Այդ-
պիսի կերերից կովը նույնիսկ կարող ե հորթատել:

Ինչպես վերևում ասացինք, սաղմին հարկավոր ե և
թթվածին շնչելու համար: Թթվածինը նա ստանում ե
մոր արյունից, հետևապես մայրն այնքան պետք ե թրթ-
վածին ընդունի ոգից, վոր թե իրեն բավականացնի և
թե իր զավակին: Յեթե ողը կեղտոտ ե, այսինքն, ած-
խաթթուն շատ ե, իսկ թթվածինը պակաս, այդ դեպքում
կովի արյունը չի կարող թթվածնով կշտանալ և բավա-
րարել յերկուսի պահանջներին: Թթվածնի պակասություն-
ից հորթը սաղմային վիճակում լավ չի դարգանում և
աճում: Թթվածնի առատությունն արյան մեջ ավելի յե
հարկավոր, քան սննդի առատությունը: Դրա համար ան-
հրաժեշտ ե ծանրած կովերին պահել պարզ և մաքուր
ոդում: Գոմերը պետք ե այնպես շինվեն, վոր կարելի լի-
նի նրանց մեջ ողը միշտ մաքուր պահել: (Տես գլուխ 10):

Պետք ե աշխատել ծանրած կովերին պահել դուրսը (յե-
թե մրսելու վտանգ չկա), մանածել, ուղարկել արոտ, ի-
հարկե վոչ շատ հեռու տեղեր:

Ծանրած կովին չի կարելի ծեծել, վազեցնել, լծել,
բառնալ: Հղիության 4 - 5 ամսից սկսած դրանք այնքան
վտանգավոր են, վոր հորթը նույնիսկ կարող ե փչանալ:
Պետք ե միշտ հիշել, վոր ծանրած կովին անհրաժեշտ ե
պահել հանգիստ վիճակում, վորպեսզի սաղմն առանց վոր-
ևե վտանգի կարողանա դարգանալ և աճել մոր արգան-
դում: Ծանրած կովին չպետք ե սառցի տակից ջուր
տալ, վերսկսել դրանից կովը կարող ե հորթատել: Ավե-
լի լավ ե տանը ջրել: Հղիության վերջին շաբաթներին,
մանավանդ վերջին որերին, հարկավոր ե ցույց տալ հա-
տուկ հոգատար վերաբերմունք¹:

Խնդիրներ յեվ առաջադրություններ

1. Յեթե կովն առաջին անգամ ցուլով դալուց չի բեղմնավոր-
վում, ապա քանի որից հետո կրկին բեր գալու նշաններ ե
ցույց տալիս: Ինչով են արտահայտվում այդ նշանները:
Դիտեցեք և գրի անցկացրեք.

ա. Կովը սովորականից անհանգիստ ե:

բ. Յեղնում և ուրիշների վրա:

գ. Սեռական որդանից լորձուքանման հեղուկ և հո-
սում (հմտը):

դ. Սեռական որդանը սովորականից կարմիր ե:

ե. Կաթը յիռցնելուց կարմրում ե: (Փորձեցեք):

2. Քանի տեսակ և վորքան կեր ունեք անտեսության մեջ: Պար-
զեցեք դրանց համեմատական սննդաբաժինները:

3. Կբավականացնեն այդ կերերը ձեր կենդանիներին մինչև լավ
արոտ հասնելը: (Կազմեցեք դանիական նորմաներով ձեր
կենդանիների ռացիոնը ձմրան ամբողջ շրջանի համար և

¹ Կարգա՝ Գուրին—«Ծանրած կովի խնամք», 1924 թ.

- պարզեցիք, թե վորքան և բավարարում ձեր ունեցած կերը կենդանիների պահանջներին (կազմեցիք զիազրամմա):
4. Հաշվեցիք՝ քանի՞ ամիս և կենդանին անընդհատ մնում գոմում, քանի ամիս՝ մասածը և քանի ամիս և անցկացնում անընդհատ դուրսը:
 5. Բացառեցիք, թե ի՞նչն և պատճառը, վոր մեծ մասամբ աշնան ծնված հորթերի կենդանի քաշը ավելի մեծ և լինում, քան նույնահասակ գարնան ծնվածներինը:
 6. Հաշվեցիք, քանի խորանարդ մետր ող և ընկնում ձեր գոմում մի կենդանուն և վորքան և դա բավարար համարվում կենդանու պահանջների տեսակետից:
 7. Չափեցիք զոմի հատակի և լուսանցքների (լուսամուտների) մակերեսը և հաշվեցիք, թե քանի՞ անգամ առաջինի մակերեսը մեծ է յերկրորդի մակերեսից: Վորքան պետք է լինի այդ յերկուսի հարաբերությունը, վորպեսզի լույսը բավական համարվի:
 8. Ձեր գյուղում ո՞ւմ կոֆե և հորթատել ծեծելուց, կամ վայր ընկնելու, սառը ջուր խմելու և վատ կերի հետեանքով: Քանի՞ հորթ և ձեր գյուղում սատկած ծնվել այս տարի:
 9. Ո՞վ և ձեր գյուղում հղի (ծանրած) կովերը լծում կամ բարձում:

2. ԻՆՉՈՒՒ ՅԵՎ ԻՆՉ ՊԵՏԲ Ե ԱՆԵԼ, ՎՈՐ ԿԹՎՈՂ ՄԱՆՐԱՄ ԿՈՎԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՑԱՄԱԲԻ

Մեր գյուղական ծանրած կովերը, գլխավորապես վատ կերակրելու պատճառով ծնելուց դեռ մի քանի ամիս առաջ են ցամաքում: Իսկ նորմալ պայմաններում պահած կովերը, սովորաբար, ծնելուց 2 ամիս առաջ են ցամաքում:

Սակայն պատահում են և այնպիսի կովեր, վորոնք առատորեն կեր ստանալու դեպքում շուտ չեն ցամաքում, այլ կթվում են նույնիսկ մինչև ծնելը: Այդպիսի կովեր պատահում են թե ոտար ցեղերի տավարի և թե մեք տեղական տավարի մեջ:

Փարձը ցույց է տվել, վոր յեթե ծանրած կովը մինչև ծնելը շարունակում և կաթ տալ, ապա հետագա տարիներում նրա կիթը պակասում է, այլևս նա առաջվա չափ չի կարողանում կաթ տալ և դրանից բացի ինքն ել բնդհանուր առմամբ թուլանում է և շուտով անպետքանում:

Մյուս կողմից պտուղն էլ է տուժում. հայտնի յե, վոր ամենաշատ սնունդ՝ պտուղը պահանջում է վերջին 2—3 ամիսներում, վորովհետև այդ ժամանակ սաղմն արդեն մեծացած է լինում: Ուրեմն այդ ամիսներին ավելի շատ սնունդ է պահանջվում արյունից: Բայց բանն այն է, վոր կաթն էլ և արյան սննդանյութերից գոյանում. ուրեմն յեթե կովը կաթ է տալիս, պարզ է, վոր սաղմն սնունդը պակասում է և այդ պատճառով սաղմը լավ չի զարգանում: Իսկ կովը, վորքան էլ լավ է կերակրվում, չի կարողանում միաժամանակ լրիվ բավարարել սաղմին և կաթ տալ, վորի հետևանքով, ինչպես ասված է վերը, թուլանում է և հյուժվում:

Ուրեմն հղիության վերջին ամիսներին կովը պետք է սնունդը գործադրի վոչ թե կաթ արտադրելու վրա, այլ սաղմի զարգացման և իր կազդուրվելու վրա: Դրա համար հարկավոր է, վոր կովը ժամանակին ցամաքի:

Այս ամենից բացի պետք է իմանալ, վոր յերբ կովը մինչև ծնելը կթվում է, իսկական դալ չի գոյանում կրծի մեջ, վորը, ինչպես հետո կտեսնենք, շատ անհրաժեշտ է նորածին հորթի համար:

Ուրեմն չպետք է թույլ տալ, վոր կովը կթվի մինչև ծնելը, այլ հարկավոր է միջոցներ ձեռք առնել, վոր նա ժամանակին ցամաքի: Ամենալավն այն է, յերբ կոֆե ամբողջովին ցամաքում է ծնելուց յերկու ամիս առաջ: Իսկ յեթե չի ցամաքում, պետք է զիմել հեռույալ միջոցներին:

Նախ պետք է կերաբաժնի ուժեղ կերերն ու արմատապտուղներն աստիճանաբար պակասեցնել, այնպես, վոր 10—15 որ հետո զբանցից կերաբաժնի մեջ բոլորովին չլինի: Կարելի չէ նաև խոտի մի մասը փոխարինել դարմանով: Դրանից հետո պետք է կրճատել և կթելու ժամերը: Սկզբում պետք է կթել որական մեկ անգամ, յետո՛ւ մինչև այդ յերկու անգամ եր կթվում, հետո՛ որ ու մեջ մինչև վոր կոփն ամբողջովին ցամաքի: Միշտ պետք է ցամաք կթել, վոր կրծի մեջ կաթ չմնա: Հասկանալի չէ, վոր ցամաքեցնելու աշխատանքը պետք է սկսել այն հաշվով, վորպեսզի կովը մեր ցանկացած ժամանակին ցամաքի:

Յերբ կովը բոլորովին ցամաքել է, պետք է սպասել 10—15 որ և նորից սկսել նրան ուժեղ կեր տալ, մոտավորապես 1—2 ֆունտ որական, իսկ խոտ կարելի չէ տալ ելի առաջվա չափ:

Ծնելուց հետո կերը պետք է տալ կենդանի քաշի և կաթի համեմատ:

Խնդիրներ յեվ առաջադրուքյուններ.

1. Հաշվեցեք, քանի ամիս են կթվում ձեր կովերը, վոր ամիսներին են սովորաբար ցամաքում և մինչև ծնելը քանի ամիս են ցամաք մնում:
2. Ի՞նչ նշաններից եք իմանում, վոր կոփն սկսում է ցամաքել (կաթի քանակը, համը, թանձրութունը, շաղկիլը):
3. Կազմեցեք ձեր գյուղի ուշ ցամաքող կամ մինչև ծնելը կթվող կովերի ցուցակը և գտեք յերկար կթվելու պատճառները (ցեղական կամ անհատական հատկութուն, առատ կեր-եայն): Դիտեցեք՝ արդյո՞ք յերկար կթվողները միաժամանակ և շատ կաթ տվողներ են:
4. Կատարեցեք հետևյալ փորձը. յերբ տեսնում եք, վոր ցամաքելու շրջանն սկսվել է, ձեր կովին սկսեցեք տալ ուժեղ կերեր (բուսալ, ցորենի թեփ, գարու ալյուր և այլն) և ճակնդեղ կամ կարտոֆիլ և այլն և 3 շաբաթ շարունակ ամեն

որ գրի անցկացրեք կաթի քանակը: Վորոշեցեք քանի ֆունտով է ավելացել որակիթը և վորքան է յերկարացել կաթնատվության շրջանը:

3. ՀՈՐԹԻ ԾՆՈՒՆԴԸ ՅԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ԽՆԱՄԲԸ

Ամեն մի գյուղացի ծանրած կովի նշաններից կարող է իմանալ, վոր ծնելու ժամանակը մոտեցել է: Ծնելուց մի քանի ժամ, իսկ շատ անգամ, մի յերկու որ առաջ կոփն սկսում է անհանգիստ դառնալ. տնքում է, բառաչում, մերթ նստում է, մերթ վեր կենում: Այդ ժամա-

Նկ. 1.

Հորթի նորմալ ծնունդը, յերբ հաճախ ոգնության կարիք չի լինում:

նակ պոչարմատի կողքերի փոսերը շատ խորացած են լինում, մեծացած ու շատ փափկած, կուրծն ու պտուկները սաստիկ լցվում են, սեռական գործարանի արտաքին մասերը փափկվում, մեծանում են, իսկ սեռական անց-

քը լայնանում եւ և միջից լորձունք ե հոսում: Ծննդաբերական ցավերը հեռզհետե սաստկանում են: Այդ ժամանակ հարկավոր ե կովի կապը բաց անել, վորտեսզի իրեն ազատ զգա: Քիչ հետո սեռական գործարանից դուրս ե գալիս հեղուկով լիքը մի տոպրակ, վորի մեջ յերևում են հորթուկի վոտները, կովը ուժ ե տալիս, տոպրակը պատռւում ե, վորից հետո յերևում ե հորթուկի գնչիկը, վոր դրված ե լինում յերկու առաջին վոտքերի վրա: (Տես նկ. 1):

Յերբեմն տոպրակը յերկար ժամանակ չի պատռւում,

Նկ. 2.

Հորթն անկանոն ե ծնվում, վիզը կողքի վրա ծալած: Անհրաժեշտ ե անասնաբույժի դիմել կամ վիզն ուղղել, վոր ծնվի:

Պնում ե կախված: Տոպրակի հեղուկն իր ծանրությամբ ոգնում ե հորթի դուրս գալուն, այնպես վոր չպետք ե շտապել պատռել այն: Ընդհանրապես ծնունդն առանց դժվարությունների յե կատարվում, բայց լինում են և դեպքեր, յերբ կովը դժվարությամբ ե ծնում: Լավ ե թողնել, վոր

կովը ծնի առանց ոգնության: Սակայն լինում են դեպքեր, յերբ կովը իսկապես վոր չի կարողանում առանց ոգնության ծնել, նույնիսկ այն դեպքերում, յերբ հորթը արգանդում ուղիղ ե պառկած (դունչը դրած յերկու վոտքերի վրա): Այդպիսի դեպքերում կարելի յե և ոգնել, իսկ յեթե հորթը ծուռն ե ծնվում, այսինքն՝ վիզը ծալած, վոտները նույնպես, մեջքը դեպի առաջ և ալն (տես նկար 2, 3, 4), հարկավոր ե դիմել անասնաբույժին¹: Ոգնելիս բռնում են հորթուկի վոտքերից (ծնկների մոտից) և շտապուշությամբ քաշում են դեպի դուրս: Հարկավոր ե դիտել կովի ուժ տալուն և հենց ուժ տալու ժամանակ զգու-

Նկ. 3.

Հորթն անկանոն ե ծնվում, մեջքն ուղղած դեպի դուրս:

շությամբ քաշել հորթի վոտներից և վոշ թե ցանկացած ժամանակ, հակառակ դեպքում կովն ել, հորթն ել կարող են մնասվել: Դժվարը գլխի դուրս գալն ե: Հարկավոր ե ուշադրություն դարձնել, վոր ծնելիս հորթը չընկնի և չմնասվի:

¹ Կարդա՝ պրոֆ. Գուրին—«Ծանրած կովի խնամքը» գրքույկը, 1924 թ.:

Ծնելու տեղը պետք է տաք լինի, վոր վոչ կովը մըսի, վոչ հորթը, կովի տակ պետք է մաքուր լինի: Լամ է, յեթե տակը մաքուր ծղոտ է փռած:

Ծնվելուն պես հարկավոր է հորթի բերանը մաքրել լորձուքից (լեզվի բալից) մաքուր լվացած մատներով: Պետք է մաքրել և քթածակերը, վոր հորթն աղատ չնչի: Խորհուրդ են տալիս ծնոտի ծայրով զգուշությամբ խուտուտ ածել քթի ծակը, վորից հորթը փռչտում է և քիթը մաքրվում: Սրանից հետո հարկավոր է մաքուր գոլ ջրով լվանալ դունչը և մաքուր շորով ցամաքեցնել:

Ծնված հորթի պորտը պետք է սուր և մաքուր դանակով կտրել 2—3 վերջով յերկարությամբ և միջից արյունը դուրս հանել, պորտը մատով դրսից հուպ տալով: Ապա հարկավոր է պորտը անմիջապես լվանալ $2\frac{1}{10}$ կարբոլյան հեղուկով, կամ յեռացրած գոլ ջրով: Պորտի կտրած տեղը կարելի չէ քսել և ձյութ, յոդ և ուրիշ հականեխիչ նյութեր: Լվանալու և ախտահանիչ նյութեր քսելու նպատակն այն է, վոր հորթերը պորտի կեղտերից չվարակվեն սպիտակ փորլուծով, վորից նրանք անխնա կտորվում են:

Նկ. 4. հորթն անկանոն է ծնվում, վիզը ծակած դեպի հետ:

Հորթի մարմինն իսկույն հարկավոր է լորձուքից մաքրել, ցամաքեցնել, վորպեսզի հորթը թացությունից չմըսի և կեղտը վրան չփնտ: Սովորաբար ծնելուց անմիջապես հետո կռվել են և սկսում հորթին լիզել և այդպիսով մաքրում, ցամաքեցնում է մարմինը: Չպետք է թույլ տալ, վոր կովը լիզե հորթուկի պորտը, վորովհետև լիզելուց հորթը կարող է վարակվել սպիտակ փորլուծով:

կովի լիզելն այն առավելությունն ունի, վոր բացի կաշին մաքրելուց, նա իր լեզվով մաժում է և ամբողջ մարմինը, վորի հետևանքով կանոնավորվում է շնչառությունն ու արյան շրջանառությունը:

Յերբեմն կովերը չեն ընդունում հորթերին և հրաժարվում են լիզելուց: Լիզելու տրամադրությունն առաջ բերելու համար դուրսացիք յերբեմն հորթի կաշվի վրա շաղ են տալիս աղ, ալյուր կամ թեփ: Այդ սովորությունը փաստակար հետևանքներ կարող է ունենալ աղից կաշին սառչում է և հորթը կարող է մըսել: Լիզելու ժամանակ աղի կոշտ մասերը կարող են կաշին քերծել, իսկ ալյուրը խմորանում և կաշւում է կաշվի ծակոտիները, վոր նույնպես փաստակար է: Այնպես վոր այդ սովորությունները պետք է բոլորովին թողնել:

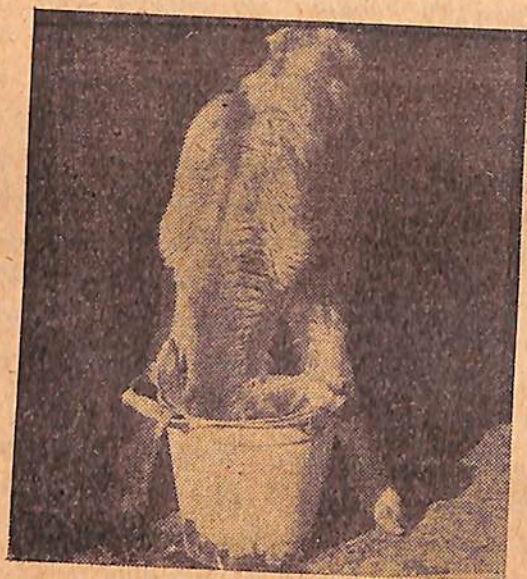
Յերբ կովը չի լիզում կամ յերբ ցանկանում ենք առանց հորթի կթել, այդ դեպքում պետք է ծնելուց անմիջապես հետո հորթին առանձնացնենք և ինքներս մաքրենք հորթի մարմինը: Դրա համար հարկավոր է կոշտ շորով կամ վոչ սառը ծղոտով մաքրել մարմինը լորձուքից, կաշին ցամաքեցնել և կես ժամ շփել մարմինը: Ծղոտով պետք է շփել առաջից դեպի հետ և մազի ուղղությամբ: Վտաները պետք է լավ մաժել:

Հարկավոր է նորածին հորթին տաք, փափուկ և մաքուր տեղ նստեցնել: Յեթե տեղը ցուրտ է, պետք է հորթին շորով ծածկել և տակը ծղոտ փռել և վոչ թե՛ խոտ կամ դարման¹⁾: Ծնվելուց 3—4 ժամ անց կարելի չէ հորթին դալ տալ:

Դալը համ լավ սնունդ է հորթի համար, համ ել լավ լուծողական՝ նորածին հորթի փորը մաքրելու համար: Բանն այն է, վոր մոր արգանդում յեղած ժամանակ հորթի աղիքներում կեղտոտություն է կուտակվում: Յեթե

¹⁾ Խորհուրդ ենք տալիս կալի ժամանակ ծղոտ վերցնել—պահել թե այդ նպատակի և թե մանավանդ տակը փռելու համար:

ծնվելուց հետո հորթի աղիքները և ստամոքսը չմաքրվեն այդ կեղտոտություններից, նա կարող է հիվանդանալ, մարսողության խանգարում ստանալ: Դրա համար ել հարկավոր է անպայման դալ խմեցնել հորթին: Սրա վրա առանձնապես շեշտում ենք, վորովհետև մեր գյուղացիներին շատերը զանազան նախապաշարմունքների հետևանքով դալ չեն տալիս հորթին, համարում են այն

Նկ. 5.

Հորթը դուլից և կաթ խմում:

փնասկար և հորթի սպիտակ վորլուծը սխալմամբ վերագրում են դալին, մինչդեռ դալը բացի ոգուտից, վոչ մի փնաս չունի՝ չափավոր տալու դեպքում:

Դալը կարելի չէ տալ թե ծծեցնելով և թե խմեցնելով ամանից: Յերը հորթը մաքրվում է և ուշքի չէ գալիս, սկսում է վորսնել մորը, աշխատում է կանգնել, բռնել պտուկները և ծծել: Յնթե հարկավոր է ծծեցնելով կերակրել հորթին (վոր խորհուրդ չենք տալիս), պետք է

դգուշությամբ մոտեցնել նրան կովի կրծին, կանգնեցնել և պտուկը դնել բերանը, վոր ծծի: Չպիտի մոռանալ ծծեցնելուց առաջ կովի կուրծը և պտուկները դու մաքուր ջրով (ավելի լավ է՝ սապնով) լվանալ, ցամաքեցնել մաքուր շորով և միքանի անգամ կթել՝ դետին, վորպեսզի կաթի առաջին շիթերը՝ դուրս գնալով մաքրեն պտուկների անցքերը:

Վորքան պետք է կաթ տալ հորթին առաջին անգամ:

Շատերը թողնում են, վոր հորթը խմի (կամ ծծի) վորքան վոր կկամենա: Բայց դա փնասկար է, վորովհետև կարող է մարսողության խանգարում առաջացնել: Ավելի լավ է քիչ տալ: Առաջին անգամ մեկ բաժակից ավելի չպիտի տալ: Առաջին որը կարելի չէ 3—4 անգամ կաթ տալ, բայց ամբողջ կաթը 2—4 բաժակից ավելի չպիտի լինի: Յերկորդ և յերրորդ որը կարելի չէ մի քիչ ավելացնել, բայց վոչ մի անգամից, այլ աստի-

Նկ. 6.

Հորթին ծծեցնելու կաթնաման արհեստական պտուկով (ըստ Կրոնախերի)

ճանաբար: Ծննդկան կովին պետք է կթել ծնելուց 3—4 ժամ հետո: Հենց այդ ժամանակ ել հորթին առաջին անգամ կամ ծծեցնում են կամ կաթ խմեցնում:

Կաթը պետք է տալ հորթին առանց հովացնելու: Հիշված ժամանակից շուտ կթելը կովի վրա վատ է ազդում: Հարկավոր է վորպեսզի ցավերն անցնեն, հանգստանա և ապա կթել:

Ամանից կաթ խմելը հորթին սովորեցնում են հետևյալ կերպով: Չեռքերը սապնով մաքուր լվանում են, մաքուր մտցնում կաթի մեջ, հորթի դունչը մոտեցնում

կաթին և մատը կաթի միջից դնում հորթի բերանը: Հորթը բնազդորեն սկսում է մատը ծծել և ծծելով կաթը խմել: Յերբեմն հարկավոր է մատը բերանից հանել, վորպեսզի հորթը, հետզհետե սովորի խմել և առանց մատի: Այդպես անելով մի յերկու օրից հետո հորթն արդեն սովորում է ամանից խմել առանց ոգնության: Պետք է ամանը շատ մաքուր լինի և միշտ մաքուր պահվի, հակառակ դեպքում հորթը կարող է ամանից վարակվել: Նկ. 5-ում ցույց է տրված, թե ինչպես է հորթը դույլից կաթ խմում:

Նկ. 5.

Ինչպես է հորթը պտուկավոր կաթնա-ամանից կաթ ծծում (ըստ Կրոնախերի) հարկավոր է, վոր հիմքի ծակերը կաթով ծածկված լինեն: Հորթը շատ հեշտությամբ սովորում է ծծել: Ինչ խոսք, վոր ամեն անգամ ծծելուց առաջ և հետո պտուկը հարկավոր է տաք ջրով և յերբեմն սոդաջրով լվանալ:

Ծննդկան կովերը սաստիկ ծաքավում են, բայց պաղ ջուր տալը վտանգավոր է. դրա համար հարկավոր է ջուրը գոլացնել: Ավելի լավ է ալյուրից գոլ ջրով լափ պատ-բաստել և տալ կովին խմելու: Յեթե տեղը ցուրտ է, հարկավոր է ծննդկան կովին շորով ծածկել:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ինչ արտաքին նշաններից էք իմանում, վոր կովը ծանրած է:
2. Այդ նշանների հիման վրա գուշակեցեք ծնելու ժամանակը և հաշվեցեք թե քանի օրով էք սխալվել և վոր նշանի շնորհիվ:
3. Ներկա յեղիք հորթի ծնվելու ժամանակ և ընդունեցեք հորթին: Մանրամասն նկարագրեցեք ծնունդը և այն խնամքը, վոր դուք տարաք հորթի նկատմամբ: Արդյոք ամեն ինչ կատարեցի՞ք այնպես, ինչպես գրված է այս գրքում: Եթե վոչ, ինչո՞ւ:
4. Կովերի ծնելու շրջանում հրավիրեցեք ձեր գյուղի կովատեր կանանց ժողովի և բացատրեցեք նրանց դալի նշանակությունը. վորքան պետք է դալ տալ նորածին հորթին, որական քանի անգամ: Չմոռանաք պարզել, թե ինչից է առաջանում սպիտակ փորվածը և ինչպես պետք է դրա առաջն առնել:
5. Ծնելուց քանի՞ ժամ անց կթեցիք կովին, դալ տվի՞ք հորթին, ինչպես տվի՞ք՝ ծծեցնելով թե՞ խմեցնելով: Ինչո՞ւ:
6. Ինչո՞վ ախտահանեցիք պորտը՝ յողով, կարբոլյան հեղուկով, թե մի ուրիշ միջոցով:

4. ԻՆՉՊԵՍ ԿԱԹ ՑԱԼ ՀՈՐԹԻՆ՝ ԾԾԵՑՆԵԼՈՎ, ԹԵ՛ ԱՄԱՆԻՑ ԽՄԵՑՆԵԼՈՎ

Հայտնի յե, վոր մեր տեղական հորթերը մօր տակին են մեծանում: Շատերը կարծում են, վոր մեր կովերն առանց հորթի չեն կթվի, այդ պատճառով կթելուց առաջ և հետո ծծեցնում են հորթին: Սակայն փորձերը ցույց են տվել, վոր այդ կարծիքը միանգամայն սխալ է, վոր մեր տեղական կովերն ել կարող են կթվել առանց հորթի, ինչպես ոտար ցեղերի կովերը: Միայն հարկավոր է նրանց սկզբից սովորեցնել և ընտելացնել մեր ցանկացած ձևին:

Կարող են իհարկե կովերի մեջ պատահել և չար ու անհաշտ բնավորություն ունեցողներ, վորոնց դժվար էլինի առանց հորթի կթել, բայց սրանց թիվը քիչ է:

Ինչն է մեզ ստիպում կովին կթել առանց հորթի:

Միթե դա այնքան կարևոր եւ Սրան պատասխանելու համար համեմատենք յերկու ձևի պակասություններն եւ, առավելություններն եւ։

1. Հորթերին պահելու և լավ աճեցնելու առաջին պայմանն այն է, վոր հորթն այնքան կաթ ստանա, վորքան պահանջում է նրա մարմինը աճելու և զարգանալու համար։ Մորը ծծելու դեպքում հայտնի չի լինում, թե վորքան կաթ է ծծում հորթը. յեթե պահանջածից շատ է ծծում՝ նախ տնտեսության համար և վնաս և հետո հորթին եւ կարող է վնասել, իսկ յեթե պահանջածից քիչ է ծծում՝ հորթը կանոնավոր չի զարգանում, մնում է թույլ և փոքր։

2. Ծծելու դեպքում կաթի վերջին, ամենայն դեպքում մասը հորթին է մնում, վորի կարիքն այնքան էլ մեծ չէ հորթի համար, բայց տնտեսությունն իրողը տեղը տու-
ժում է։

3. Հորթին մոր տակին պահելու դեպքում հնարավոր չէ կաթնառատ մորը ցամաք կթել, վորի պատճառով եւ կովի կաթնատվությունն ընդհանրապես իջնում է։

4. Կթելու ժամը մոտենալիս, մայրն սկսում է անհանգստանալ, ջղայնանալ, անհամբեր սպասում է հորթին և, այդ ջղային դրության շնորհիվ, կովի կիթը պակաս է ստացվում։

5. Յերբ մայրը հիվանդ է, դժվար է լինում հորթին սովորեցնել կաթ խմելը, վոր գոնե ուրիշ կովի կաթ խմի։ Մինչև սովորեցնելը հորթը շատ է տուժում։

6. Ծծեցնելը պահանջում է շատ աշխատանք և ժամանակ։ (Հորթին բերելը, նախապես ծծեցնելը, հետո կապելը, վոր կովին կարելի լինի կթել, կթելուց հետո յեւ նորից թողնելը, վոր ծծի, այնուհետև նորից առանձնացնելը կովից)։

7. Մորը ծծելու դեպքում, յեթե հորթը հիվանդա-
նում է կամ սատկում, շատ հաճախ մայրը թույլ չի տա-

լիս կթելու և շուտով ցամաքում է։ Թեև այս դեպքերում զանազան միջոցների յեն ղեմում, բայց այդ միջոցները շատ դեպքերում չեն ոգնում։

8. Կովի տակին պահելու դեպքում հորթերն ավելի վայրենի յեն մեծանում, քան ձեռքից խմեցնելիս։

9. Հաճախ, տնտեսության համար ձեռնառու չի լի-
նում հորթին պահել, մեծացնել, բայց ծծեցնելու դեպ-
քում ստիպված են լինում պահել, վորպեսզի կովը չցա-
մաքի։

10. Հորթին ձեռքից կերակրելու դեպքում հնարա-
վոր է լինում $1-1\frac{1}{2}$ ամսից հետո տալ քաշած կաթ և $2-3$ ամսից հետո բոլորովին դադարեցնել կաթ տալը. մի հանգամանք, վոր բավականին եժանացնում է հորթի պահելը։ Ծծացնելու դեպքում այդ հնարավոր չի լինում անել և ստիպված են լինում ծծացնել $7-8$ ամիս, մինչև կովի վերջնական ցամաքելը։

Այսքանը բավական է, վորպեսզի մենք առանց տա-
տանվելու ընդունենք, վոր հորթին կովի տակ պահելը
վնաս է և հարկավոր է այդ սովորությունից միանգամայն
հրաժարվել։

Շատերը կովի տակին պահելու միակ առավելու-
թյունն այն են համարում, վոր այս դեպքում հորթը պտու-
կից անմիջապես կաթ ստանալով վարակումներից և հի-
վանդություններից իբրեք ազատ է մնում, վորովհետև
ընդհանրապես պտուկի կաթը մաքուր է ու անարատ, իսկ
ամանից խմելու դեպքում վտանգ կա, վոր ամանը կեղ-
տոտ լինի և հորթը վարակվի զանազան հիվանդություն-
ներով։ Այս միայն մասամբ է ճիշտ։ Հորթերը շատ հա-
ճախ վարակվում են և կեղտոտ պտուկներից, Կթողի կեղ-
տոտ ձեռքերից, այնպես վոր թե ծծեցնելու և թե խմե-
ցնելու դեպքերում վարակումից ազատ պահելու համար

անհրաժեշտ է միայն խիստ մաքրություն պահպանել, իսկ կեղտոտության դեպքում յերկուսն էլ վտանգավոր են:

Վորժան պակասություններ ունի ծծեցնելը, նույնքան էլ առավելություններ ունի խմեցնելը: Յերկրորդ դեպքում միանգամայն հնարավոր է դաստիարակել հորթին այնպես, ինչպես մեզ ձեռնառու յե և ինչպես մենք ցանկանում ենք: Ծծացնելիս՝ այդ հնարավորությունը չունենք:

Հորթին ամանից խմացնելու դեպքում հարկավոր է ճշտությամբ կատարել հետևյալ պայմանը, ամեն որ կաթ տալուց առաջ և հետո հարկավոր է կաթի ամանները (կովկիթը և այն ամանը վորից խմում է հորթը) յեռացրած տաք ջրով լվանալ, իսկ շաբաթը մի-յերկու անգամ լվանալ տաք մոխրաջրով ու հետո մաքուր տաք ջրով:

Ամեն անգամ կթելուց առաջ, պետք է ձեռքերը լվանա սապոնով, պտուկները գոլ ջրով, իսկ յերբեմն էլ սապոնով, և մաքուր շորով ցամաքացնի: Մաքրության այս պայմանները կատարելով միշտ կարելի յե վարակման առաջն առնել:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ յԵՎ ԱՌԱՋԱԳՐՈՒՄՆԵՐ

1. Թվեցեք ծծեցնելու և խմացնելու առավելություններն ու պակասությունները:
2. Վորժեցեք կաթի յուղի տոկոսը կթելու սկզբում և կթելուց հետո և համեմատեցեք իրար հետ և նորմալ կաթի հետ:
3. Ծծելուց առաջ և հետո հորթին կշռելու միջոցով վորժեցեք թե վորքան կաթ է ստանում հորթը ծծելու միջոցով (գյուղում ընդունված ձևով) և բավական և արդյոք այդ քանակը հորթի կանոնավոր դարգացման համար. (տես գլ. 6):

5. ԻՆՉՊԵՍ ԱՆԵԼ, ՎՈՐ ԿՈՎԸ ԿԹՎԻ ԱՌԱՅՑ ՀՈՐԹԻ

Կովին առանց հորթի կթվելուն պետք է սովորեցնել առաջին ծնից, վորովհետև խամածին (առաջին անգամ ծնած) կովերն ավելի շուտ են սովորում դրան: Մի քանի անգամ ծնած կովերի մեջ էլ են պատահում հեշտ սովորող կենդանիներ, բայց ավելի քիչ:

Ծնվելուն պես հարկավոր է հորթին առանձնացնել մորից, ցույց չտալ նրան և կովը կթել առանց հորթի: Իհարկե, միշտ չի հաջողվում առաջին անգամից հաշտեցնել կովին առանց հորթի կթվելուն: Սովորաբար, կարիք է լինում մի քանի որ, վորպեսզի կովը վերջնականապես հաշտվի դրա հետ: Շուտ ընտելանալը կամ չընտելանալը կախված է կովի բնավորությունից, այնպես վոր կարող են պատահել և այնպիսի կովեր, վորոնք բնավ չհաշտվեն առանց հորթի կթվելու հետ: Այդպիսիների նկատմամբ մենք առանձին ձև ենք մշակել և խորհուրդ կտանք բոլորին կիրառել այդ. կթելուց առաջ հարկավոր է թույլ տալ վոր հորթը մեկ անգամ բերանով բռնի (շփի) պտուկները (յեռցնի, գրգռի կովին, բայց չծծի) և իսկույն հետ քաշել, կամ կապել կովի առաջին վոտները և կթել կովին բոլորովին ցամաք, վոր կաթ չմնա կրծի մեջ: Կարելի յե և թույլ չտալ, վոր հորթը պտուկները բռնի, այլ ուղղակի պահել նրան կովի առաջ առանց կրծին մոտեցնելու: Կթելուց հետո հորթին անմիջապես հարկավոր է հեռացնել, թույլ չտալ վոր ծծի և կաթ տալ նրան ամանից. կովը ընտելանալով այդ ձևին և հույս չունենալով, վոր հորթը ծծելու յե՝ կաթը վեր չի քաշի: Ինչպես ցույց տվին մեր կատարած փորձերը. այս ձևը հեշտությամբ կարելի յե կիրառել թե մի քանի անգամ ծնած կովերի նկատմամբ և թե ամենաչար և անհաշտ կովերի: Թեև այս

ձևը իդեալական չի կարող համարվել, վորովհետև մեզ չի ազատում այն ավելորդ աշխատանքից, վոր անխուսափելիորեն կապված է հորթին կովի մոտ բերելու հետ (հորթին բերելը, կովի մոտ պահելը և այլն) բայց և այնպես սրանով միանգամայն լիովին ապահովվում է հորթի կանոնավոր, ռացիոնալ կերակրումը և դաստիարակումը. հնարավորութուն է տրվում այնպես կերակրել, ինչպես ձեռնտու և ցանկալի յե մեզ համար: Այլևս դյուրացիք առարկելու վոչինչ չեն ունենա, յերբ նրանց խորհուրդ կտան հորթերին ամանից կերակրել առանց ծծացնելու և կապած չկա, վոր կհետևեն այդ խորհուրդներին, և դրանով կհեղաշրջեն մեր տավարի դաստիարակության գործը:

Շատ անգամ պատահում են այնպիսի ծննդկան կովեր, վորոնք իրենց հորթերին չեն ընդունում, չեն լիզում, խրտնում են նրանցից, հարու յեն տալիս, թույլ չեն տալիս ծծելու, կարճ՝ ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ «ալմազ են անում»: «Ալմազ անելը» բացադրվում է նրանով, վոր ծննդաբերության ցավերից կովերը շատ չդաշնանում են, ուղեղի ժամանակավոր ցնցում են ստանում, վորը հետո անցնում է ցավերի հետ միասին:

Հարկավոր է կովի այդ դրությունից ամեն կերպ ոգտվել և, իսկույն հեռացնելով հորթին, այլևս ցույց չըտալ կովին և հանգստանալուց հետո կթել առանց հորթի: Յերբեմն, այդպիսի կովեր հանգստանալուց հետո կթվում են այնուհետև շարունակ առանց հորթի:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ յեվ առաջադրույուններ

1. Ձեր կատարած պրոպագանդի հետևանքով քանի տուն և արդեն կթում իր կովերն առանց հորթի կամ առանց հորթին ծծացնելու:
2. Ո՞ւմ է հաջողվել «Ալմազ անելուց» ոգտվել և կոֆե առանց հորթի կթել: Կազմեցիք ցուցակ և անունները տպագրեցեք

ձեր պատի թերթում և թղթակցութուն գրեք այդ մասին «Մաճկալ»-ում:

3. Ձեր խմբակում վորոշում կայացրեք, վորի ուժով բոլոր անդամները պարտավորվում են իրանց կովերը կթել առանց հորթերին ծծեցնելու և հորթերին կաթ տալ խմեցնելով և վոչ թե ծծացնելով:
4. Նույնպիսի վորոշում աշխատեցեք կայացնել ձեր թաղի կանանց ժողովում:
5. Պատի թերթում հոգվածներ գրեցեք կովերին առանց հորթերի կթելու ձևերի և նշանակության մասին:
6. Գյուղսեկցիայի հետ դյուղի ընդհանուր ժողով հրավիրեցեք և քննության գրեք կովերին առանց հորթերի կթելու խընդիրը, աշխատելով, դոնե, ընդունել տալ այն ձևը, յերբ հորթը միայն ներկա յե գտնվում կթելու ժամանակ, բայց չի ծծում վոչ կթելուց առաջ, վոչ ել հետո:

Ե. ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄԸ

Ա. ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ. ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՅՈՒՂԱՅԻՆ ՀՈՐԹԵՐԻՆ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄ ՅԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ԿԵՐԱԿՐԵԼ

(Ընդհանուր եիմունքների պարզաբանում)

Առաջին ամիսներին հորթերի բնական և գլխավոր կերը կաթն է: Կաթը շատ սննդաբար է և հեշտությամբ մարսվում է հորթերի կողմից: Յերբ հորթերը մատաղ հասակում իրանց մարմնի պահանջի համեմատ կաթ են ստանում՝ շուտ են մեծանում, լավ զարգանում և խոշոր կենդանիներ են դառնում: Իսկ յերբ հորթերը պակաս կաթ են ստանում միում են մանր ու թուլակազմ: Հորթերի ապագա զարգացումը կախված է նրանից, քե վորքան կաթ են ստացել նրանք առաջին յերկու ամսում, մանավանդ առաջին ամսում: Մատաղ հասակում վատ կերակրելիս՝ դժվարությամբ է լավ կենդանի ստացվում: Մրանից հետևում է, վոր առաջին յերկու ամսում հոր-

Թերին պետք է այնքան կաթ տալ, վոր նրանք կանոնա-
վոր աճեն և զարգանան: Իսկ դրա համար հարկավոր է
նախ և առաջ պահանջի չափը վորոշել:

Պահանջի չափն ել վորոշելու համար հարկավոր է
իմանալ հետևյալը.

1. Վոր տարրեր ցեղեր տարրեր պահանջներ ունեն
և կերակրելուց առաջ պետք է իմանալ այդ պահանջներն
ու առաջնորդվել դրանցով:

2. Վոր ավելի լավ է պահանջից ավել կաթ տալ,
քան պակաս, մանավանդ առաջին ամսում:

3. Վոր կաթով կերակրեն անհրաժեշտ է շարունա-
կել մինչև 2—3 ամիս և առանձնապես կարիք չկա ավելի
յերկար ժամանակ կաթ տալ հորթերին:

4. Վոր կաթի քանակը մոտավորապես պետք է հա-
մապատասխանի հորթի կենդանի քաշին և նրա աճելու
թափին. այսինքն՝ կաթը պետք է տալ հորթի քաշի հա-
մաձայն, նկատի ունենալով և այն, թե որական վորքա-
նով է ավելանում կենդանի քաշը:

5. Վոր 2—3 շաբաթից հետո այլևս միտք չունի շա-
բունակել անպայման միայն անարատ կաթով կերակրելը,
այլ կարելի չէ անարատ կաթի հետ տալ և քաշած կաթ,
իսկ վերջում՝ միայն քաշած կաթ:

6. Վոր չափազանց առատ կաթ տալուց հորթերն
արագ են զարգանում և կարճ ժամանակամիջոցում նրանց
կենդանի քաշը մեծ չափով ավելանում է և այդպիսինե-
րից, ընդհանրապես, կարող են ստացվել փիւրուն կեն-
դանիներ, վորոնք հակված են լինում գերանալու և ճար-
պակալելու:

7. Վոր հորթին չափազանց առատ կաթով կերակրե-
լը չի բարձրացնում ապագա կովի կաթնառատությունը,
իսկ անբավարար կերակրումը կարող է բացասաբար ազ-
դել կաթնատվության վրա:

Մեր տեղական տավարի հորթերի կաթի պահանջը
վորոշելու համար պետք է ղեկավարվել այս հիմունքնե-
րով և նկատի առնել մեր տեղական տավարի գլխավոր
հատկությունները:

Մեր տավարը միշտ մեծ լիթյուն ունեցող ցեղերի
շարքին է պատկանում: Յեթե նրա մեջ պատահում են
չափազանց մանր կենդանիներ, ապա պատճառն այն է,
վոր, մեծ մասամբ կերապակաս լինելով, նրանք չեն ա-
ճել-մեծացել: Ընդհանրապես, մեր տեղական տավարը
մնվելու որից կերապակաս է. վոչ կաթն է բավարար չա-

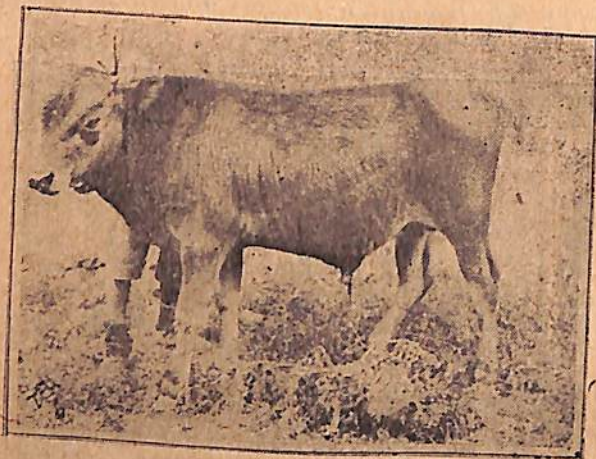

Յկ. 8.

Թամուր ցուլիկը, 14 ամսական,
կենդանի քաշը 250 կիլո

փով ստանում, վոչ ել մյուս կերերը: Այդ պատճառով ել
նրա զարգացումը շարունակ կիսատ է մնում: Յեթե մեր
տավարը նորմալ պայմաններում պահվի, ծնվելու որից
լավ կերակրվի, նա յել խոշոր, մեծ կենդանի կդառնա:
Իբրև որինակ կարելի չէ բերել Նոր-Բայազետի կաթնա-
ռատեցական ֆերմայի փորձերը. Այդ ֆերմայում մեր
տեղական կովերի հորթերին կերակրել են կանոնավոր

կերպով, հորթերի պահանջի համաձայն: Այդ հորթերն աճապես են մեծացել, ինչպես մեծանում են արատաստմանի խոշոր ցեղերի հորթերը (որինակ՝ շվեյցերը) լավ կերակրման ժամանակ: Առանձնապես զարմացնում է նրանց կենդանի քաշը: Որինակ՝ հորթերից մեկը, Թամուր անունով ցուլիկը, 14 ամսական հասակում ունեցել է 250 կիլո կենդանի քաշ (տես նկ. 8), Որիոլ ցուլիկը 7 ամսական հասակում ունեցել է 178 կիլո, (տես նկ. 9), իսկ նույն հասակի Միշկան՝ 188 կիլո (տես նկ. 10): Յեթե

Նկ. 9.

Որիոլ ցուլիկը, 7 ամսական, կ. քաշ 178 կիլո

նույն Որիոլը, կամ Թամուրն ու Միշկան, կերակրվելիս մի վորեն գյուղացու կողմից, նրանց քաշը նույն հասակում 32—48 կիլոյից ավել չէր լինի: Համեմատելու համար, նկար 11-ում բերված է Նոր-Բալյազետի քաղ. Արեշտայանի 16 ամսական մողին, վորի քաշն ընդամենը 104 կիլո յե: Ինչ համեմատություն ֆերմայի ցուլիկներին հետ. այդ դեռ քաղաքումն է պահված և ավելի լավ կերակրված, քան գյուղացիներն են կերակրում:

Գյուղացիների հորթերը կերակրելու պահասությունը

հասկանալու համար պետք է ծանոթանալ նրանց կերակրելու ձևի հետ: Մեր գյուղացիք սովորաբար, մոտ քա-

Նկ. 10

Միշկա ցուլիկը 7 ամսական, կենդ. քաշը՝ 188 կիլո

Նկ. 11.

Արեշտայանի ցուլիկը, 16 ամսական, կենդ. քաշը՝ 104 կիլո

ռասունն որ շարունակ, հորթին տալիս են 2 պտուկ: Դրանից հետո, յերբ արդեն նա խոտ է ծամում, թողնում են

մեկ պտուկ, վորից հետո, թեև ցամաք չեն կթում, բայց մեծ մասամբ հուլիսները դնում են կովի «կաթը վեր քաշելու» վրա: Մեր վեց կովի վրա կատարած փորձերը ցույց են տալիս, վոր կաթի վեր քաշելը կամ պահելը, ինչպես յերևում է, տեղի յե ունենում կթելուց առաջ, յերբ ուզում են կթել կովի կամքին հակառակ, առանց հորթի ներկայութան: Կթելուց հետո կովը կաթ չի պահում: Կան կովեր, վոր բոլորովին կաթ չեն պահում վոչ կթելուց առաջ, վոչ ել հետո: Ուրեմն այս ձևով առաջին ամսվա ընթացքում հորթը ստանում է որական 1 կ. 200 գր.— 1 կ. 600 գր. (3—4 ֆ.) կաթ, քանի վոր կովերի մեծ մասը ծնում է հունվար-մարտ ամիսներին, յերբ կերը սաստիկ պակաս է, վորի պատճառով կովերի կաթն որական 2 կ. 800—3 կ. 200 գրամից չի անցնում. իսկ հետո ել, մինչև խոտ ուտելուն ընտելանալը, յերևի տըրվում է մոտ 80'—1200 գրամ և ապա մինչև կովի ցամաքելը՝ որական 400 գրամից վոչ ավել: Յեթե ընդունենք նույնիսկ, վոր առաջին ամսում հորթն որական 1 կ. 600 գր. է ստանում, ապա այդ ամսում կստանա ընդամենը 48 կիլո կաթ, յերկրորդ ամսում՝ մոտ 32 կիլո, մնացած ամիսներին՝ մոտ 12.ական կիլո: Յեթե հորթը ծծում է 6 ամիս շարունակ, ապա ընդամենը նա կխմի մոտ 128 կիլո անարատ կաթ, վորից 80 կիլո՝ առաջին յերկու ամիսներին, իսկ 48 կիլո՝ վերջին 4 ամիսներին:

Այժմ տեսնենք, թե ի՞նչ են ասում գիտությունն ու փորձն այդ մասին:

Ինչպես ասված է վերևում, հորթին հարկավոր է կերակրել կենդանի քաշի համաձայն. ծանր հորթերին պետք է շատ կաթ տալ, թեթևներին՝ քիչ: Գիտական փորձերը ցույց են տվել, վոր նորածին հորթին որական պետք է տալ իր քաշի վեցերորդ, յոթերորդ կամ ութերորդ մասի չափ անարատ կաթ: Առաջին յերկու շաբաթներում լավ

կլինի տալ վեցերորդ մասը և այնուհետև՝ յոթերորդ մասը: Ութերորդն արդեն շատ քիչ կլինի: Կարելի չէ հենց ակզբից մինչև վերջը կենդանի քաշի յոթերորդ մասը տալ. այսինքն՝ յեթե հորթը կշռում է 14 կիլո, նրան կարելի չէ տալ 2 կիլո կաթ որական: Մեր գյուղական նորածին հորթերի մեջ պատահում են 10 կիլո 800 գրամից մինչև 19 կիլո 600 գր. քաշ ունեցող հորթեր, նայած ինչպիսի սնունդ են ստանում մոր արգանդում. բայց հորթը հետզհետե մեծանում է ու ծանրանում, ուրեմն և որ-որի վրա կաթի պահանջն ել է մեծանում: Փորձերը ցույց են տվել, վոր մեր տեղական հորթերը, յեթե բավարար կաթ են ստանում՝ որական 200 գրամից մինչև 600 գրամ ավելանում են. դա կախված է հորթի ընդունակություններից և կաթի վորակից: Որինակի համար ընդունենք, վոր, ստանալով բավարար քանակությամբ կաթ, հորթի քաշն ավելանում է առաջին շաբաթում որական 400 գր.: Ուրեմն, 14 կիլո քաշ ունեցող հորթը մեկ շաբաթից հետո կդառնա մոտավորապես 16 կիլո 800 գրամ, յերկու շաբաթից հետո՝ 19 կիլո 600 գրամ, իսկ առաջին ամսի վերջը՝ 25 կիլո 200 գրամ, յեթե, իհարկե, կաթը բավարար է տրվել և հորթը նույն թափով մեծացել է բոլոր շաբաթներում: Պարզ է, վոր այս դեպքում կաթը բավարար կը համարվեր այն ժամանակ միայն, յեթե որական կաթի քանակը բավական լիներ 400 գրամ կենդանի քաշ ավելացնելու համար: Յենթադրենք, վոր այդքան ավելցուկ կարողանում է առաջացնել կաթի այն քանակը, վոր հավասար է կենդանի քաշի $\frac{1}{7}$ մասին: Այդ դեպքում 14 կիլո քաշ ունեցող հորթն առաջին շաբաթում կպահանջեր մոտ 2 կիլո, յերկրորդ շաբաթում՝ մոտ 2 կիլո 400 գրամ՝ 16 կիլո 800 գրամ կենդանի քաշի համար, յերրորդ շաբաթում՝ 2 կիլո 800 գրամ, չորրորդ շաբաթում՝ 3 կիլո 200 գր. և հինգերորդ շաբաթում՝ 3 կիլո 800 գր. կաթ որա-

կան. վերջին քանակը՝ 25 կիլո 200 գր. կենդանի քաշի համար: Հետևապես 14 կիլո քաշով ծնված հորթն առաջին ամսում (30 որ) կխմի ընդամենը 80 կիլո կաթ. նույն հաշվով 16 կիլո 800 գր. կենդանի քաշով ծնվածը կխմի մեկ ամսում 92 կիլո, իսկ 19 կիլո 600 գր. քաշով ծնվածը՝ մոտ 104 կիլո: Յեթե այս բոլորը համեմատենք այն կաթի հետ, վոր գյուղացին ե տալիս իր հորթերին առաջին ամսում, կտեսնենք վոր 14 կիլո քաշով ծնված հորթին նա տալիս ե իսկական պահանջից 32 կիլո պակաս կաթ, 16 կիլո 800 գր. քաշով ծնվածին՝ 44 կիլո (2 փ. 30 ֆ.) պակաս, իսկ 19 կիլո 600 գր. քաշով ծնվածին՝ 56 կիլո պակաս: Պարզ ե, վոր այս դեպքում վորքան մեծ ե հորթը: այնքան ել նա ավելի կաթնագուրկ ե մնում, անունդը պահանջից քիչ ե ստանում. ուստի չի կարողանում լավ զարգանալ, մնում ե նվազ, թույլ ե մանր:

Ի հարկե, այդպես կերակրված հորթից կարգին տալար չի ստացվի:

Յերկրորդ ամսում, ինչպես հետևում ե վերև բերված հաշիվներից, գյուղացու հորթը կստանար անկախ իր քաշից ընդամենը 32 կիլո կաթ:

Իսկ մենք ինչքան կտայինք:

Մենք կշարունակենք քաշի համաձայն տալ: 14 կիլո քաշ ունեցող հորթի քաշը յերկրորդ ամսվա սկզբում դառնում ե 25 կիլո 200 գր. ուրեմն՝ որական կտանք 3 կիլո 600 գր. այսինքն՝ հորթի կենդանի քաշի յոթերորդ մասը: Յեթե ուզենանք ամբողջն անարատ կաթ տալ ե կաթից բացի ուրիշ բան չտալ (բացի խոտից), ինչպես գյուղացին ե տալիս, այն ժամանակ յերկրորդ ամսվա 1-ին շաբաթում կտանք ընդամենը՝ 25 կիլո 200 գր., 2-րդ շաբաթում՝ 28 կիլո, 3-րդ շաբաթում՝ 30 կիլո 800 գր. ե 4-րդ շաբաթում՝ 33 կ. 600 գր., ընդամենը 2-րդ ամսում

(28 որում) կտայինք 117 կիլո 600 գր. կաթ, իսկ առաջին ե յերկրորդ ամիսներում միասին կտայինք ընդամենը 197 կ. 600 գր.: Յերկրորդ ամսում մեր տված կաթը մոտ 85 կիլո 600 գրամով գյուղացու տված կաթից ավել կլինի: Այդպես ե պահանջում հորթի կանոնավոր զարգացումը: Բայց մենք շարունակ միմիայն անարատ կաթ չենք տալ, վորովհետև նախ՝ դա մեզ վրա թանկ կնստի ե յերկրորդ՝ հորթին անհրաժեշտ ե ե չոր կեր ուտելը սովորեցնել: Մենք գիտենք, վոր նույնիսկ մեկ ամսից դեռ շատ շուտ կարելի յե հետզհետե անարատ կաթի մի մասը փոխարինել քաշած կաթով ե յերկրորդ ամսվա կիսից հետո տալ միմիայն քաշած կաթ: Դրանից բացի մենք գիտենք նաև, վոր նույնիսկ առաջին ամսվա յերրորդ շաբաթից հետո հորթին կարող ենք տալ կաթի հետ միասին ե ուժեղ կերեր. որինակ՝ ցորենի մանր թեփ, զարու ալյուր, յեգիպտացորենի ալյուր, վարսակի ալյուր, կամ դրանց ջարդվածը ե այլն:

Քչից կարելի յե սկսել ե հետզհետե շատացնել ե դրա հետ միասին պակասեցնել անարատ կաթի քանակը, փոխարինելով սրան մի կողմից՝ քաշած կաթով, իսկ մյուս կողմից՝ ուժեղ կերերով, ե այդ ամենն այն հաշվով, վոր 2—3 ամսում կարելի լինի դադարեցնել բոլորովին կաթ տալը ե կերակրել միայն ուժեղ կերերով ու խոտով:

Սրանից արդեն պարզվում ե, վոր կենդանի քաշով կաթ տալը 2—3 շաբաթից հետո խախտվում ե, քանի վոր անարատ կաթը սկսում ենք փոխարինել ուրիշ կերերով: Պարզ ե, վոր անարատ կաթին փոխարինող կերերը (քաշած կաթ, ուժեղ կերեր ե այլն) պետք ե այնքան անունդ պարունակեն, վոր կարողանան անարատ կաթի տեղը բռնել, հակառակ դեպքում հորթի պահանջը չի բավարարվի ե նա կմնա թույլ:

¹ 2-րդ կիլոգր. անարատ կաթն իր անդադրվող հավասար ե 5 1/2 կիլո քաշած կաթի, 1 կիլո վարսակի ալյուրի, 1/5 կիլո զարու ալյուրի, 1 1/3 կիլո ցորենի թեփի, 1 կիլո բամբակի բուսպի ե 3/4 կիլո կտավհատի քուսպի:

Մյուս կողմից ել, վորքան և ուզենանք կաթը պահասեցնել և փոխարինել ուրիշ կերերով, պետք է իմանանք, վոր հորթերի նորմալ զարգացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է նրանց խմացնել կաթի վորոշ մի-նիմուս: Կաթի այդ նվազագույն քանակը պետք է խմացնել հորթերին առաջին 1—2 ամսում: Յեթե հորթերն այդ նվազագույնից պակաս են ստանում, հորթերի զարգացումը կանգ է առնում: Ամերիկական և ռուսական ռուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, վոր կաթի այդ քանակը նրանց տավարի ցեղերի համար մոտենում է 80—96 կիլ. անարատ կաթին:

Սակայն, յերբեք ձեռնտու չէ հորթերին տալ կաթի անպայման նվազագույն քանակը, վորովհետև հաճախ դա չի բավարարում հորթերի կատարյալ զարգացմանը: Այդ պատճառով, մի կողմից ղեկավարվելով նվազագույն քանակով, միաժամանակ անհրաժեշտ է այնքան առատ կաթ տալ, վոր միանգամայն ապահովի հորթերի լիակատար և կանոնավոր զարգացումը: (Տես «Կաթի նորմաները» գլուխը):

Այդ իմանալով, մենք կարող ենք մեր որինակում բերած 2-րդ ամսվա անարատ կաթը հետևյալ կերպ փոխարինել ուրիշ կերերով: Յերկրորդ ամսի առաջին շաբաթից (կարող ենք և առաջին ամսի 3-րդ շաբաթից սկսել) առաջին որը՝ փոխանակ 3 կ. 800 գր. անարատ կաթ տալու, տալիս ենք 3 կիլո 200 գր. անարատ կաթ և 400 գր. քաշած կաթ և ամեն որ փոխարինում ենք մեկ ֆունտ անարատ կաթը մեկ ֆունտ քաշած կաթով, այնպես՝ վոր իններորդ որը տալիս ենք 3 կիլո 600 գր. քաշած կաթ: Քաշած կաթը տալիս ենք մինչև 2-րդ ամսի վերջը, բայց 2-րդ ամսի 2-րդ շաբաթվա սկզբից սկսում ենք որեցոր պահասեցնել, մոտավորապես, որական 200 գրամով և յերկրորդ ամսի վերջը հորթին բոլորովին կաթից կտրուս

ենք: Բայց մենակ այդ չենք անում: Այն վայրկյանից, յերբ սկսում ենք փառած կաթ տալ, դրա հետ միասին ըսկըսում ենք տավ յեվ ուժեղ կերեր (այսինքն՝ թեփ, գարու ալյուր, լավ մաղած վարսակ), վորպեսզի համ անա-րատ կաթի տեղը բռնեն, համ ել հորթը կամաց-կամաց սավորի այդ տեսակ կերեր ուտել ու մարսել, և յերկ-րորդ ամսվա վերջին այնքան սովորած լինի դրանց, վոր կարողանա բոլորովին առանց կաթի ապրել: Իհարկե, կա-րող ենք կաթ տալը շարունակել և մինչև յերրորդ ամսը-վա վերջը, յեթե քաշած կաթ շատ ունենք: Այստեղ 2 ամիսը միայն որինակի համար է բերված, իբրև կաթ տալու նվազագույն ժամանակամիջոց: Յեթե գարու ալյուր ունենք, ալյուրը կարգին մաղում ենք, ջրով բաց ենք անում ու տալիս ենք, վոր հորթը խմի: Սկզբում տալիս ենք 20—25 գրամ, հետո քիչ-քիչ ավելացնելով, յերկրորդ ամսվա վերջին հասցնում ենք որական 600—800 գր.: Գարու ալյուրի փոխարեն կարելի յե տալ և ջարդված յեգիպտո-ցորեն, կամ վարսակի ալյուր, կամ ցորենի թեփ. բայց ամենից լավն է, յերբ մենք դրանցից յերկուսն ունենք և խառնում ենք ու տալիս հորթին: Որինակ՝ յեթե ալ-յուրից բացի թեփ ել ունենք, այն ժամանակ հարկավոր է կեսը թեփից տալ (լավ աղած), կեսը՝ գարու ալյուրից (խառնել), բայց թեփը պետք է յեփել (մինչև հորթի կազ-դուրվելը, պնդվելը):

Կերի մի մասը կամ ամբողջը կարելի յե տալ և առանց լավ շինելու, ուղղակի չոր վիճակում, կարելի յե և ջրով թաց անել, վոր ուտելիս ալյուրի և թեփի փոշին քթածակերը չլցվեն:

Այդպիսով, մեր բերած որինակի համաձայն, ամբողջ յերկրորդ ամսում՝ 117 կիլո 600 գր. անարատ կաթի փոխարեն հորթը կստանա՝

ա) անարատ կաթ մոտ 14 կիլո 400 գրամ.

բ) քաշած կաթ մոտ 68 կիլո 400 գրամ

գ) ցորենի թեփ մոտ 5 կիլո 600 գրամ

դ) գարու ալյուր մոտ 5 կիլո 600 գրամ:

Իսկ խոտն իր կամքով վորքան կուզենա կուտի, թեև այդ հասակում շատ խոտ չի կարող ուտել:

Յերբ համեմատում ենք գյուղացու առաջին յերկու ամսում տված կաթը 14 կիլո քաշ ունեցող հորթին, մեր տվածի հետ ստանում ենք հետևյալ պատկերը.—

	Գյուղացին տալիս է (2 ամսում)	Մենք տվեցինք (2 ամսում)
Անարատ կաթ . . .	80 կիլո	94 կ. 400 գ.
Քաշած կաթ . . .	—	68 կ. 400 գ.
Ցորենի թեփ . . .	—	5 կ. 600 գ.
Գարու ալյուր . . .	—	5 կ. 600 գ.
Խոտ	Քիչ	Քիչ

Բայց մենք սրանով վերջացնում ենք կաթ տալն, իսկ գյուղացին 2-րդ ամսի վերջից մինչև կովի ցամաքելը, դեռ շարունակում է ծծացնելով նրան կաթ տալ՝ մոտ 48 կիլո անարատ կաթ, վորը հորթի զարգացման վրա այնքան ել ազդեցութուն չի կարող ունենալ, վորովհետև որական շատ չնչին քանակությամբ է տրվում և վոչ ժամանակին:

Իսկ յեթե դա տրվեր առաջին յերկու ամիսներում, ազդեցութունը կլիներ մեծ, թեև դարձյալ թանկ կնստեր գյուղացու վրա, վորովհետև գյուղացին փաստորեն կխրձացներ 128 կիլո անարատ կաթ, մինչդեռ մենք միայն 94 կիլո յենք խմեցրել: Յեթե 16 կիլոն 2 ուլբլի հաշվենք, գյուղացու խմեցրած անարատ կաթը կնստի 16 ուլբլի, մերը՝ 11 ո. 80 կ.—տարբերութունը՝ 4 ո. 20 կ.:

Դրանից բացի, մենք տալիս ենք 68 կիլո քաշած կաթ, վոր կարժենա մոտ 1 ո. և 11 կիլո 200 գրամ ուժեղ կեր 50 կ., վորը քաշած կաթի արժեքի հետ կկազմի 1 ո. 50 կ.: Ուրեմն՝ ընդամենը մենք ծախսում ենք մոտ 13 ո. 30 կ., իսկ գյուղացին՝ 16 ո.: Բայց գլխավորն եժանության մեջ չե, այլ թե ինչպես է ազդում հորթի զարգացման վրա տված կերը:

Մեր տված կերը, բացի եժան լինելուց, միաժամանակ և միանգամայն բավարար է հորթի նորմալ զարգացման համար, վորովհետև ժամանակին է տրվում և պահանջի համեմատ: Իսկ գյուղացու տված կաթը նույն ազդեցութունը չունի: Ինչո՞ւ: Ամփոփենք:

1. Վորովհետև գյուղացին հաշվի չի առնում հորթի պահանջը, նրա կենդանի քաշը, և մեծանալու հետ կաթը չի ավելացնում:

2. Ամբողջ կաթը չի տալիս այն ամիսներում, յերբ դա անհրաժեշտ է. այսինքն՝ առաջին յերկու ամիսներում: Այդ ամիսներում, փոխանակ առատ կաթ ստանալու, հորթը մշտապես սոված է մնում: Ամբողջ ծծած կաթի համարյա կեսը, հետագա ամիսների վրա ցրված լինելու պատճառով, իզուր տեղը կորչում է: Բավարար քանակությամբ կաթ տալուց բացի, պետք է իմանալ նաև թե այդ կաթը յերբ է հարկավոր տալ: Գյուղացին այդ չգիտե և դրանից շատ է վնասվում:

3. Գյուղացին վնասվում է և նրանից, վոր անարատ կաթը չի փոխարինում քաշած կաթով և ուժեղ կերերով, վորոնք անհամեմատ ավելի աժան են նստում գյուղացու վրա, քան անարատ կաթը և տալիս են բավարար աղբյուր, յերբ փոխարինումը կատարվում է ժամանակին և աստիճանաբար:

Բ. ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԿԱՅՔ ՏԱԼՈՒ
ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

1. Նոր ծնված հորթին պետք է կշռել և ծնվելու յերրորդ օրից կաթը սկսել տալ քաշի համաձայն: Ամեն շաբաթ հարկավոր է նորից կշռել և ավելացած քաշի համեմատ ավելացնել և կաթի քանակը: Պետք է միշտ հիշել, վոր ամենաարագ մեծանալու շրջանը առաջին շաբաթներն են և, ընդհանրապես, առաջին յերկու ամիսները, և այդ պատճառով այդ շրջանում հորթը պետք է առատորեն կաթ ստանա:

2. Լավ կլիխի առաջին 2 շաբաթում հորթին կաթ տալ քաշի $\frac{1}{6}$ մասի չափ, իսկ յերրորդ շաբաթից սկսած տալ $\frac{1}{7}$ մասը, թեև կարելի չէ հենց սկզբից տալ և $\frac{1}{7}$ -ի չափ:

3. Հորթին հարկավոր է կաթ խմացնել ամանից և թույլ չտալ վոր մօրը ծծի (տես գլուխ 5):

4. Առաջին յերկու շաբաթում պետք է տալ միայն մօր կաթը, վորն ավելի հարազատ է նրան և լավ է մարսվում: Յերկու շաբաթից հետո կարելի չէ և ուրիշ կովերի կաթից տալ: Մօր հիվանդության դեպքում, իհարկե, կարելի չէ տալ և ուրիշ կովերի կաթից նույնիսկ առաջին շաբաթում:

5. Հորթին պետք է կաթ տալ իսկույն կթելուց հետո, վորպեսզի կաթը չսառչի: Սառած կաթը հարկավոր է մեղմ կրակի վրա տաքացնել, վոր գոլանա և նոր կթված կաթի տաքությունն ընդունի: Սառը կամ շատ տաք կաթից հորթը կարող է փորացավով հիվանդանալ:

6. Մմբողջ կաթնային շրջանում պետք է կաթ տալ առնվազն օրական 3 անգամ: Նույնքան անգամ էլ կարելի չէ կովին կթել, յեթե լավ է կերակրվում և շատ կաթնառատ է, հակառակ դեպքում առավոտյան կաթից պետք է պահել և ճաշին տալ:

7. Կաթը պետք է պահել մաքուր ամանի մեջ և սառը տեղում, վոր չթթվի: Թթված կաթ հորթին պիտի տալ:

8. Հորթերին չի կարելի խմացնել հիվանդ կովերի կաթ:

9. Կաթ խմացնելիս չպետք է թույլ տալ, վոր հորթերը միանգամից, մի շնչում խմեն, այլ պետք է ընդհատումներով խմացնել, վոր կաթը լավ մարսեն:

10. Յերկրորդ շաբաթից հետո կարելի չէ անարատ կաթի հետ տալ և քաշած կաթ, ավելացնելով միաժամանակ յերկուսի քանակն էլ: Քաշած կաթը պետք է անպայման յեռացնել և ապա հովացնել, վոր նոր կթած կաթի ջերմությունն ընդունի, և անարատ կաթի հետ խառը տալ:

11. Քաշած կաթն անարատ կաթին հարկավոր է ավելացնել քիչ-քիչ և աստիճանաբար:

12. Զորրորդ շաբաթի սկզբից կարելի չէ սկսել անարատ կաթը փոխարինել քաշած կաթով, պակսեցնելով անարատը և ավելացնելով քաշածն օրական 400 գրամից վոշ ավել:

13. Անարատ կաթը պակսեցնելու բույեյից պետք է սկսել տալ ուժեղ կերեր, սկզբում՝ քիչ, և հետո պետք է աստիճանաբար ավելացնել: Ուժեղ կերերը կարելի չէ տալ և առանց սպասելու անարատ կաթի պակսեցնելուն: Այդ արվում է այն դեպքերում, յերբ քաշած կաթ չունենք և դրա փոխարեն անարատ կաթին ուզում ենք ավելացնել ուժեղ կերեր: Այդ կարելի չէ անել չորրորդ շաբաթվա սկզբից:

14. Շատերը խորհուրդ են տալիս ուժեղ կերերը սկզբնական շրջանում տալ ջրալի լափի ձևով (շորվա), վոր հորթը խմի: Զարդած կամ աղած կերերը պետք է լավ մաղել, բաց անել յեռող ջրի մեջ, քամել մաղով և տալ վոր հորթը խմի:

Յերբեմն քաշած կաթի հետ տալիս են կտավհատի

սերմ յուղի պակասը լրացնելու համար, և այդ դեպքում պետք է կտավահատի սերմն անպայման ջարդել և յեփել, շորվա շինել ու խմացնել կամ առանձին կամ մյուս կերերի հետ միասին:

15. Պետք է աշխատել շորվան հետզհետե փոխարինել չոր կերով, վորպեսզի կաթի շրջանն անցնելուց հետո ($2\frac{1}{2}$ ամիս) հորթը միայն չոր կեր ուտի և խմելիքը լինի ջուրը:

16. Պետք է իմանալ, վոր հորթերին կարելի չէ և հենց սկզբից սովորեցնել վորպեսզի ուժեղ կերերը չոր վիճակում ուտեն: Այդ նույնիսկ անհրաժեշտ է անել, վորովհետև այդ ձևով ուժեղ կերն ավելի լավ է մարսվում, քան շորվայի ձևով տալու դեպքում: Միայն այս դեպքում հարկավոր է, գոնե առաջին ամսումը, աննշան կերպով թաց անել կաթով կամ մաքուր ջրով, վոր հորթը հեշտ ծամի և փոշին քթածակերը չլցվի:

17. Պետք է աշխատել ուժեղ կերերից ունենալ գոնե յերկուսը. վորովհետև մենակ մեկը ցանկացած ազդեցությունը չի թողնում հորթերի զարգացման վրա: Որինակ՝ լավ է գարու ալյուրը վարսակի հետ տալ, կամ թեփը՝ գարու ալյուրի կամ յեգիպտացորենի հետ: Իսկ ավելի լավ է, վոր կերը տրվի յերեքից խառը (որինակ՝ թեփը, վարսակը և գարու ալյուրը միասին):

18. Ինչպես ասել ենք, ուժեղ կերեր տալը պետք է սկսել քչից. որինակ՝ որական 20—25 գրամից վոչ ավել: Ահուհետև հարկավոր է որական մոտ 5—10 գրամ ավելացնել այն հաշվով, վոր կաթից կտրելու ժամանակ ուժեղ կերերի ընդհանուր քանակը լինի 600—800 գրամից մինչև 1 կիլո: Կտավահատի սերմը կարելի չէ սկսել 5 գրամից, բայց հետագայում 100 գրամից ավել չպիտի տալ, թե չե փորը կարող է լուծել:

19. Ամեն անգամ հորթին պետք է այնքան կեր տալ,

վոր առանց թերմացքի ուտի, իսկ ջուրը՝ վորքան ուզենա: Յեթե ուտելուց հետո մնացորդ է մնում, պետք է դնել ամեկ:

20. Յերը կաթի քանակն սկսում ենք պակսեցնել, կամ յերը կաթին ավելացնում ենք ուժեղ կերեր, հարկավոր է հորթին ջուր տալ: Ջուրը կարելի չէ տալ և ավելի ջուտ, միայն նա պետք է լինի միանգամայն մաքուր, և յեթե աղբյուրի չէ, պետք է յեռացնել ու գոլ վիճակում խմացնել: Ջրի տաքությունը պետք է նոր կթված կաթի տաքությունն ունենա:

21. Յերրորդ շաբթից պետք է տալ և քիչ չոր խոտ: Խոտը պետք է մաքուր, քնքուշ լինի: Փշեր չպիտի ունենա և վոչ ել պետք է բորբոսնած, հոտած և փոշոտ լինի: Հորթը հետզհետե սովորում է խոտ ուտելուն: Լավ է, յեթե խոտի հետ յոնշա լինի խառը: Հորթը խոտին աստիճանաբար է սովորում, պետք է թույլ տալ, վոր ուտի վորքան կարող է:

22. Քուսպը դժվարամարս է. լավ է կաթնային շրջանում հորթին քուսպ չտալ: Լավ է տալ միայն կտավահատի քուսպ:

Պյուղական կտավահատի քուսպը շատ յուղալի չէ, հորթին կարող է վնասել, ավելի լավ է տալ Ռուսաստանից բերած կտավահատի քուսպ: Պետք է խուսափել առաջին 2 ամսումը բամբակի քուսպ տալուց: Քուսպը պետք է ջարդել, և չոր վիճակում կերցնել հորթերին: Հորթին մենակ քուսպ չի կարելի տալ, այլ մյուս ուժեղ կերերի հետ խառը. այն ել այն հաշվով, վոր ամբողջ քուսպը ուժեղ կերաբաժնի մեկ ութերորդական մասից շատ չլինի:

23. Առաջին շաբթից պետք է սկսել տալ աղ մոտ $\frac{1}{4}$ թեյի գդալ որական՝ կաթի, չոր կերի կամ լավի մեջ: Հետզհետե աղի քանակը պետք է ավելացնել:

24. Կերի կամ կաթի հետ խառը պետք է տալ նաև լավ ջարդած և փոշի դարձրած մաքուր կավիճ, սկզբում $1/3$ թեյի գդալ, բայց հետո պետք է հասցնել որակառե մինչև 2—3 թեյի գդալ ($1\frac{1}{2}$ ամսական հասակում):

25. Կաթ տալը պետք է շարունակել առնվազն 2 ամիս: Ով հնարավորութուն ունի քաշած կաթ տալու, լավ է շարունակել մինչև 3— $3\frac{1}{2}$ ամիս: Ով հնարավորութուն չունի, կարելի չէ կաթից կտրել 2— $2\frac{1}{2}$ ամսում: Հորթին յերկար և շատ կաթ տալը կախված է և նրանից թե հորթին ուզում ենք պահել—մեծացնել, թե ծախել: Առաջին դեպքում կաթը պետք է ավելի առատ տալ ու խմացնել յերկար ժամանակ, իսկ յերկրորդ դեպքում կարելի չէ հասցնել նվազագույն չափի՝ կաթը փոխարինելով ուժեղ կերերով:

26. Յեթե տնտեսության մեջ քաշած կաթ չկա և ստիպված ենք տալ միմիայն անարատ կաթ, այս դեպքում պետք է խմացնել առնվազն 106 կիլո կաթ, (ընդամենը, 2 ամսում): Իսկ միանգամայն բավարար կարելի չէ համարել 128—160 կիլո անարատ կաթը, նայած հորթի մեծությանը և տիրոջ նպատակներին: Այս քանակից ավել մեր տեղական հորթերին կարելի չէ և չտալ, յեթե, իհարկե, հնարավորութուն կա հորթերին բավականաչափ ուժեղ կեր տալու, հակառակ դեպքում պետք է շարունակել և 128—160 կիլոյից ավել տալ:

27. Ով իր տրամադրության տակ բավականին քաշած կաթ ունի, կարելի չէ անարատ կաթի քանակը պակսեցնել՝ հասցնելով մինչև 80 կիլոյի և ավելացնել դրան 128—160 կիլո քաշած կաթ (տես. «կաթի նորմաները» գ. յենթագլուխը):

28. Հորթին անհրաժեշտ կաթով բավարարելու հնարավորութունը կախված է և կովի կաթնառատությունից, իսկ վերջինը՝ կովի ստացած կերից: Դրա հա-

մար ել ծնելուց առնվազն մեկ ամիս առաջ և ծնելուց հետո շարունակ կովին պետք է լավ կերակրել, այսինքն՝ խոտից և դարմանից բացի տալ նաև քուսպ, թեփ և այլ ուժեղ կերեր, յեթե կա՝ նույնպես ճակնդեղ (ծնելուց հետո): Ուժեղ կերով և ճակնդեղով կերակրած կթի կովերն այնքան կաթ են տալիս, վոր հորթին ել է բավական, տիրոջն ել:

29. Ամեն անգամ պետք է հսկել հորթի վրա, թե ինչպես է նա ուտում, խմում, ինչպես է նրա տրամադրությունը: Յեթե քեֆը լավ չէ, պետք է աշխատել գտնել պատճառներն ու վերացնել: Ամեն մի հորթ ունի իր հակումներն ու հատկությունները: Մեկը ջրալի կեր է սիրում, մյուսը՝ չոր, մեկը լավ է մարսում և շուտ աճում, մյուսը՝ վատ և ուշ: Այդ բոլորի վրա պետք է հսկել և ուղղել նկատած սխալները, փոխել կերաբաժինը, ավելացնել կամ պակասացնել:

Ինչ վոր այստեղ ասված է—դրանցով հորթատերը պետք է գիտակցորեն ղեկավարվի, և վոչ թե մեքենայորեն կատարի:

Գ. ԿԱԹԻ ՆՈՐՄԱՆԵՐԸ

Ներքևում բերած նորմաները կազմել եմ մեր տեղական տավարի պահանջները, նրա աճման թափը և մեր գյուղական պայմաններն ի նկատի ունենալով: Այս նորմաները կաթով կերակրելու սխեմաներն են միայն, վորոնց կուրորեն չպիտի գործածել, այլ ամեն մի հանգամանք խորը կշռադատելով:

Մասնավորապես նկատի չեմ ունեցել ծնված հորթի մեծութունը (քաշը), դրա համար առաջարկում եմ կաթի փոքր, միջակ և մեծ նորմաներ, համապատասխան տարբեր քաշ ունեցող հորթերի կարիքներին: Մյուս կողմից

հաշվի յեմ առել և տնտեսական տարբեր պայմանները յերբ մի տեղ հնարավոր ե լինում քաշած կաթ ճարել մյուս տեղ՝ վոչ, մի տեղ գերադասելի յե լինում անարատ կաթով կերակրել, մյուս տեղը՝ ընդհակառակը: Այդ տեսակետից շատ բնորոշ են և տարբեր պահանջներ են դնում պանրագործական և յուղագործական տնտեսությունները: Այդ յերկուսի պահանջներն ել նկատի յեն առնված:

Ամեն մի նորմա արժեքավոր ե այն չափով, վոր չափով նա հեշտությամբ կարող ե գործադրվել մասսայի կողմից: Նորմաները կազմելիս այդ հանգամանքը նույնպես աչքի առաջ եմ ունեցել:

Նորմաներում բերած կաթի քանակը անհրաժեշտ չե անպայման նույնությամբ դասավորել շաբաթներում: Դասավորումը կարելի յե միշտ յետ ու առաջ տանել, պակասեցնել կամ շատացնել կաթի քանակը, սակայն պետք ե հիշել միշտ, վոր հորթին ամենաառատ կերպով պետք ե կաթ տալ 2, 3 և 4 շաբաթներում:

Պանրագործների համար առաջարկում եմ 3 նորմա. առաջինը՝ 106 կիլո անարատ կաթ, յերկրորդը՝ 128 կիլո, յերրորդը՝ 160 կիլո: Յեթե հիշենք, վոր մեր գյուղացիք միշին թվով նույնքան կաթ (գուցե և ավելի) կերցնում են հորթերին ամբողջ տարին ծծացնելով, կտեսնենք, վոր ամեն մի գյուղացի հեշտությամբ կարող ե այս նորմաները լրիվ գործադրել: Ինչ վերաբերում ե այն հարցին, թե, արդյոք, այդ նորմաները չափազանց քիչ չեն, պետք ե հիշել, վոր ամբրիկական և ուսսական բազմաթիվ փորձերը ցույց են տվել, վոր նույնիսկ մեծ ցեղերի հորթերին կարելի յե տալ 80—96 կիլո կաթ ընդամենը) և ստանալ բավարար հետևանք, միայն յեթե ամբողջ կաթը գործածվի առաջին $1\frac{1}{2}$ —2 ամսում և վոչ թե 6—7 ամիսներում, ինչպես մեր գյուղացիք են ա-

նում, և, իհարկե, յեթե միաժամանակ տրվի և բավականաչափ ուժեղ կեր:

Այնպես վոր տեղական ցեղի հորթերի համար այդ 3 նորմաները կարելի յե առայժմ համարել բավական, նկատի ունենալով մեր հորթերի կենդանի քաշերը և սրանց հնարավոր տատանումները: Մասսայական փորձերին ե մնում ստուգել այդ նորմաների ազդեցությունը և մտցնել դրանց մեջ այս կամ այն փոփոխություններ:

Յուղագործական շրջանի համար, վորտեղ քաշած կաթ միշտ կարելի յե ճարել, առաջարկում եմ 2 նորմա. առաջինը կազմված ե 80 կիլո անարատ կաթից և 128 կիլո քաշած կաթից. իսկ յերկրորդը՝ 80 կիլո անարատ կաթից և 160 կիլո քաշած կաթից: Վորովհետև քաշած կաթը տնտեսության համար առանձին զինչուների, դրա համար ել նրա քանակը բարձր ե վերցրած, նկատի ունենալով վոր նա միաժամանակ հորթերի զարգանալու և աճելու համար հրաշալի կեր ե հանդիսանում: Դրա համար ել ով կարող ե, թող այս նորմաներում ցույց տված քանակից ավել քաշած կաթ տա իր հորթերին:

Պանրագործական շրջաններում, վորտեղ սերգատ կա. մանավանդ կաթնարտեղներում, միշտ ել հնարավոր ե կաթի մի մասը սերգատել և քաշած կաթը վերադարձնել հորթատիրոջը: Միայն այս կաթը հորթերին տալուց առաջ հարկավոր ե յեռացնել կամ պաստերիզացիայի յենթարկել:

Մեր կաթնարտեղները յեթե այս հարմարությունը կարողանան ստեղծել, մեծ զարկ տված կլինեն հորթերի կանոնավոր կերակրման և զարգացման գործին:

Յերկու խոսք ել ասենք նորմաներն ոգտագործելու կարգի մասին: Պետք ե աշխատել նորմաներում բերած

կաթի քանակը տալ 2 2¹/₂ ամսում, ճշտությամբ հետե-
վելով կերակրման կանոններին: Մենք այստեղ ցույց
ենք տալիս կաթի այն քանակը, վոր մոտավորապես հար-
կավոր ե տալ հորթին յուրաքանչյուր շաբթուս (7 որում):
Շաբաթվա մեջ բաժանելը կկատարի ինքը հորթատերը:
Միայն պետք ե հիշել վոր շաբաթվա վերջը միշտ կարելի
յե ավելի շատ տալ, քան նույն շաբաթվա սկզբում, բայց
կարելի ե և ամբողջ շաբաթվա կաթը 7 որվա մեջ հա-
վասար մասերի բաժանել:

Կաթի քանակի նկատմամբ շաբաթների մեջ ել կա-
րելի յե փոփոխություն մտցնել, բայց շաբաթից շաբաթ
ավելացնելու և պակասացնելու ընդհանուր սխեման, վոր
բերված ե նորմաներում, լավ կլինի շատ չխախտել:

1. Անասիս կաթի նորմաներ

ՊԵՏՔ Ե ՏԱԼ	№ 1 նորմա- ները	№ 2 նորմա- ները	№ 3 նորմա- ները
	106 կիլո	128 կիլո	160 կիլո
Առաջին շաբթուս . . .	13 կիլո	13 կիլո	15 կիլո
Յերկրորդ » . . .	15 »	20 »	22 »
Յերրորդ » . . .	17 »	20 »	25 »
Չորրորդ » . . .	16 »	22 »	23 »
Հինգերորդ » . . .	14 »	19 »	19 »
Վեցերորդ » . . .	10 »	14 »	16 »
Յոթերորդ » . . .	8 »	9 »	14 »
Ութերորդ » . . .	7 »	7 »	10 »
Իններորդ » . . .	6 »	4 »	8 »
Տասերորդ » . . .	—	—	6 »
Ընդամենը . . .	106 կիլո	128 կիլո	160 կիլո

Չորրորդ շաբթի առաջին որից պետք ե սկսել տալ
ուժեղ կեր: Առաջին որն ուժեղ կերի ամբողջ քանակը

կարող ե լինել 20—25 գրամ, այնուհետև դրան պետք ե
ավելացնել որական 5—10 գրամ, նայած հորթի մարսե-
լու կարողությունը:

Իններորդ շաբաթվա վերջն ուժեղ կերի քանակը
կարող ե հասնել 600—800 գրամից մինչև 1 կիլո նայած
հորթին:

Խոտ պետք ե տալ յերրորդ շաբաթվա սկզբից քիչ-
քիչ. հետո տալ վորքան հորթը կուտի:

II. Նորմաներ ֆաբրիկայում

ՊԵՏՔ Ե ՏԱԼ	№ 1 նորմաները		№ 2 նորմաները	
	Անասիս կաթ 80 կիլո	Քաշած կաթ 128 կիլո	Անասիս կաթ 80 կիլո	Քաշած կաթ 160 կիլո
Առաջին շաբաթ	13 կիլո	—	13 կիլո	—
Յերկրորդ »	20 »	—	22 »	—
Յերրորդ »	14 »	13 կիլո	15 »	15 կիլո
Չորրորդ »	13 »	14 »	13 »	10 »
Հինգերորդ »	12 »	16 »	10 »	25 »
Վեցերորդ »	—	20 »	7 »	28 »
Յոթերորդ »	—	20 »	—	25 »
Ութերորդ »	—	20 »	—	19 »
Իններորդ »	—	15 »	—	13 »
Տասերորդ »	—	10 »	—	8 »
Տասնմեկերորդ շաբ.	—	—	—	7 »
Ընդամենը .	80 կիլո	128 կիլո	80 կիլո	160 կիլո

Յերրորդ շաբթի առաջին որը սկսում ենք տալ քա-
շած կաթ: Չորրորդ շաբթի առաջին որից սկսում ենք տալ
ուժեղ կերեր:

Նույն կարգով և չափով, ինչպես տրվում ե անա-
քատ կաթի նորմաները կիրառելու դեպքում: Նույնը վե-
րաբերում ե և խոտին:

Դ. ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ԿԵՐԱԿՐԵԼ ՇՈՐՔԻՆ
ԿԱՅԻՑ ԿՏՐԵԼՈՒՑ ՇԵՏՈ

Կաթից կտրելուց առաջ հորթը պետք է այնպես ընտելացած լինի ուժեղ կերերին, վոր առանց կաթի կարողանա այդ կերերը լավ մարսել: Բացի դրանից նա պետք է ընտելացած լինի և խոտին: Մյուս կողմից՝ պետք է աշխատել, վոր հորթն ուժեղ կերերը կարողանա ուտել չոր վիճակում, այնպես վոր կաթից կտրելու օրից նա այլևս լավի չլսի, նրա միակ խմելիքը լինի ջուրը:

Յեթե անցյալ գլուխներում բերած բոլոր խորհուրդները ճշտությամբ կատարվեն, հորթերն արդեն այդ բոլորին ընտելացած կլինեն:

Պետք է հորթին շարունակել տալ ուժեղ կերեր, հետզհետե շատացնելով դրանց քանակը այն հաշվով, վոր 3—4 ամսական հասակում որական մոտ 1 կիլո 200 գրամ ուժեղ կեր ստանան: Հորթերին կերակրելու գաղտնիքներից մեկն էլ այն է, վոր նրանք սովորեն ապագայում լավ մարսել խոտն ու դարձանը, թեև դարձանը 7—8 ամսից շուտ չպիտի տալ, իսկ դրանց լավ մարսելու համար հարկավոր է ուժեղ կերեր տալ, վորովհետև վերջինները շատ են նպաստում խոտի և դարձանի մարսվելուն: Վորձերին ուժեղ կեր ավելի շատ պետք է տալ, քան եղերին:

Մեկ տարեկան հասակից հետո ավելի լավ է վարսակ չտալ, վորովհետև նա զրգռում է և հորթերը դրա հետևանքով վաղաժամ են արբուճի հասնում, վորը բոլորովին ցանկալի չէ: Այդ շրջանում կարելի չէ տալ խառը՝ բուսպ, թեփ և ջարդած յեղիպտացորեն կամ գարի:

Արոտի ժամանակ պետք է յերեկոները և առավոտներն ուժեղ կեր տալ, մանավանդ այն ժամանակ, յերբ հորթերը հանդում չեն կշտանում:

Պետք է հսկել հորթի ախորժակի վրա և ընդառաջ

գնալ նրա պահանջներին: Շաբաթը մեկ անգամ հարկավոր է կշռել և ստուգել, թե հորթի քաշն ավելանում է թե վոչ: Յեթե չի ավելանում, ուրեմն կամ կերն է պակաս, կամ առողջությունը տեղը չի: Պատճառը պետք է վերացնել:

Աճող կենդանիներին կերակրելու նկատմամբ դեռ վերջնական կանոններ չեն մշակված: Ամենահիմնականը սիրով աչքն է. նա պետք է ուշի ուշով դիտել իր կենդանուն և անհրաժեշտ ուժեղ կերով և խոտով ապահովի նրա կանոնավոր զարգացումը:

Պետք է հիշել, վոր լավ կերակրվող հորթը մինչև մոտ 2 տարեկան հասակն որական ավելանում է 200—400 գրամ:

Յեթե այդքան չի ավելանում, ուրեմն պետք է ավելացնել ուժեղ կերի քանակը՝ վորձելու համար, թե հորթն ավելանալու ընդունակություն ունի, թե վոչ:

Իբրև կանոն պետք է հիշել, վոր ցուլացուներին անհրաժեշտ է ավելի առատ կերակրել, քան յեզնացուներին ու եգերին: Վերջինների կերը կարող է լինել միատեսակ:

Յերինջներին $2\frac{1}{2}$ տարեկանից շուտ չպիտի ծածկել վորովհետև վաղաժամ բեղմնավորումն ու ծնելը շատ վատ կազդի նրա հետագա զարգացման և մանավանդ կաթնատվության վրա:

Ցուլերի նկատմամբ էլ պետք է լինել զգույշ: Նայած նրանց ընդհանուր զարգացմանը՝ $2—2\frac{1}{2}$ տարեկանից շուտ չպիտի գործադրել:

Շատ ոգտակար է ցուլերին սովորեցնել թեթև աշխատանքներ կատարել:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ յԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. Չե՞ր խմբակի անդամների հորթերի նկատմամբ կատարեցե՞ք հետևյալ փորձը. վորո՞շ հորթերին տվե՞ք կաթ, վորը հավասար լինի հորթի կենդանի քաշի $\frac{1}{6}$ մասին, միուսներին՝ $\frac{1}{7}$ և վորո՞շ հորթերին ել՝ $\frac{1}{8}$, իսկ մի խումբ հորթերի կաթ տըվե՞ք մորը ծծեցնելով, ինչպես գյուղացիք են անում: Այդպես շարունակեցե՞ք 1 ամիս, ամեն ուր կշռելով և չափելով հորթերը և գրի անցկացնելով ավյալները: Տվյալներից կազմեցե՞ք համեմատական գիտգրամամա: (Կաթի քանակը, կենդանի քաշը, յերկարությունն ու բարձրությունը):
2. Այդ հորթերին դիագրամամանների հետ տարեք ձեռ շրջանային ցուցահանդեսը, իսկ դրանց նկարները և գիտգրամամաններն ուղարկեցե՞ք «Մաճկալ» թերթին տպագրելու համար:
3. Այս կատարած փորձերի մասին ղեկուցում կարդացե՞ք ձեր գյուղի կանանց ժողովում:
4. Հայտարարեցե՞ք ձեր գյուղում հորթերի ոացիոնալ կերակրման մրցում:
5. Յեթե ձեր գյուղում կաթնարտել չկա, աշխատեցե՞ք վոր ձեռ խմբակը վարկային ընկերության միջոցով ձեռք բերի սեպարատոր (սերգատ)՝ կաթի մի մասը սերգատելու և հորթերին անարատ կաթից բացի և քաշած կաթ տալու համար:
6. Յեթե ձեր գյուղում կաթնարտել կա և դուք բոլորդ անդամ եք նրան, ընդհանուր ժողովում վորոշում կայացրե՞ք, վոր կաթի մի մասը սերգատով անցկացնեն և վերադարձնեն հորթատերերին հորթերին քաշած կաթ խմացնելու համար:
7. Այս գլխում բերած նորմանների ազդեցությունն ստուգելու համար հորթերի մի մասը կերակրե՞ք մի նորմայով, մյուսները՝ մյուս նորմաներով և համեմատեցե՞ք արդյունքները, կազմելով համապատասխան գիտգրամամաններ: Արդյունքների մասին հայտնեցե՞ք «Մաճկալ» թերթին տպագրելու համար և միաժամանակ այս գրքույկի հեղինակին—Պետ. համալսարան:
8. Հորթերին կերակրելու համար նախապես պատրաստեցե՞ք բոլոր անհրաժեշտ ուժեղ կերերը: (Վարսակ, ցորենի թեփ, գարու ալյուր և այլն):

7. ՀՈՐԹԻ ՀԵՏԱԳԱ ԽՆԱՄԲԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

1. Ամեն ուր հորթի կաշին պետք է մաքրել: Մաքրել կարելի չէ մաքուր շորով, ծղնոտով, փափուկ խոզանակով: Պետք է մաքրել վոշ միայն կեղտից, ցեխից, ալ և փոշուց, վոր կուտակվում է մազի տակին:

2. Տաք որերին (ամառները) լավ է հորթերին լողացնել, բայց վոշ շատ սառը ջրով: Գետեքում կարելի չէ լողացնել, միայն կես որից հետո, յերբ ջրերը տաքացել են և ողն ել տաք է: Լողացնելուց հետո պետք է շորով ցամաքացնել մարմինը: Շատ փոքրերին (2—3 ամսականներին) սառ ջրով լվանալուց պետք է խուսափել, դրանց լավ է լողացնել տաք բնակարանում գոլ ջրով և իսկույն մարմինը չորացնել: Յերբեմն հարկավոր է լվանալ մարմինը և սապոնով (լավ է գործածել կանաչ կամ կարբոլյան սապոն): Առանձին ուշադրություն պետք է դարձնել հորթի ճակատի, ծոծրակի և վզի լվանալու վրա. այդ մասերը պետք է հաճախ սապոնով լվանալ, վորովհետև դրանց վրա հավաքված կեղտը ստիպում է զլխով քորել զանազան առարկաներ, դրանից հորթը սուլորում է հարու տալ:

3. Ամեն ուր մարմնի զանազան մասերում պետք է փնտռել միջատներ(տիգ, շնաճանճ, բոռ և այլն), վորանք գլխավորապես լինում են շեքում, փորի տակ, պոչի տակ, վզի վրա, ականջների շուրջը և մարմնի ալ փափուկ ու նուրբ տեղերում, և վոչնչացնել դրանց:

4. Ծծելուց կամ կաթ տալուց հետո հարկավոր է դունչը մաքուր ջրով լվանալ ու ցամաքացնել մաքուր շորով: Նույն ձևով հարկավոր է մաքրել և կովի պտուկները:

5. Հարկավոր է յերբեմն սմբակները նայել, արդյոք, փուշ կամ քար չի՞ խրված մեջը, պոկված կա՞ ճաքած չեն և յերբեմն լվանալ սառը ջրով:

6. Հորթերը վատ սովորութիւն ունեն իրար դնչերը փղկելու, մազն ուտելու, պորտը և աղանջները ծծելու, թոկերը, փայտյա մասերը կրծելու, իրանց տակը փռած ցամքարը, (ծղնոտ, խոտ, փալաս և այլն) ծամելու և կուլ տալու, վորի պատճառով նրանք հաճախ հիվանդանում են, ստամոքսի և աղիքների բորբոքում ստանում և հաճախ նույնիսկ սատկում: Դրա առաջն առնելու համար հարկավոր է նորածին հորթերին դնչկալ հագցնել (տես նկ. 12 և 13): Այդ դնչկալները սովորաբար շինում են

Նկ. 12

Հորթուկի դնչկալը

նավթուկից, իսկ ծայրը մետաղյա թասից: Բայց կարելի է հյուսել և ծղնոտից կամ ուռենուց, դամբյուղների կամ հաստ ծղիկների նման: Ամեն անգամ ուտելուց կամ խմելուց հետո հարկավոր է հագցնել դնչկալը և թողնել մինչև հետևյալ ուտելը: Այդպես հարկավոր է շարունակել 3—4 շաբաթ, վորից հետո կարելի է վերջ տալ դնչկալի գործածությանը:

7. Յերը հորթերն արդեն ամբողջել են, մոտ 2—3 ամսական դառել, նույնիսկ ցուրտ ժամանակները կարելի է հետզհետե ընտելացնել դրսի ողին և ամեն որ դուրս տանել կարճ ժամանակով ման ածելու, յեթե ցուրտը չափազանց խիստ չէ և քամիներ չկան:

8. Տաք ժամանակները պետք է աշխատել հորթերին, ինչ հասակի ել վոր լինեն, պահել միշտ դուրսը և ման ածել:

9. Արածելուն անհրաժեշտ է ընտելացնել արդեն

2—3 ամսական հասակից, յեթե ի հարկե արոտ կա դուրսը և շատ հեռու չէ:

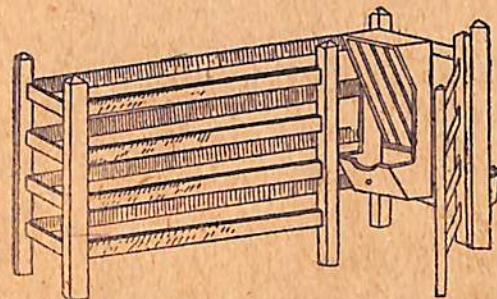
10. Հորթի տակը պետք է լինի տաք, ցամաք, փափուկ և մաքուր: Տակը պետք է ծղնոտ (հարդ) փռել և շուտ-շուտ փոխել: Ամեն անգամ հարկավոր է հորթի կրկնողանքները իսկույն և յեթ հավաքել և հեռացնել, հակառակ դեպքում հորթը կարող է վրան նստել և սպախանվել, բացի դրանից կղկղանքը սկսում է քայքայվել և սաստիկ վատ հոտ արձակել:

Նկ. 13

Հորթուկի դնչկալով

11. Պետք է աշխատել հորթին անկապ պահել աղաւում, բայց մի աղաւում չի կարելի մեծ քանակությամբ հորթեր միասին պահել: Յեթե հորթերը շատ են, լավ է

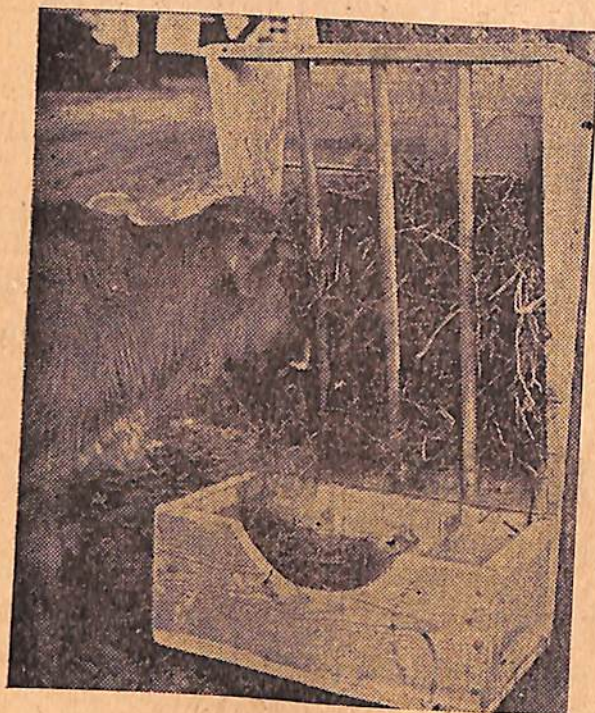
Նկ. 14

Հորթի աղալ, պատին կախարած մուր

բաժանել աղալը մի քանի մասի և յուրաքանչյուրի մեջ պահել 3—4 գլուխ միայն: Յեթե տեղի պակասութիւն չկա, ամենից լավն է յուրաքանչյուր հորթի համար առանձին բաժանմունք շինել մոտ 5 քառ. արշին տարածությամբ (1,5 մետր լայնութիւնը, իսկ յերկարութիւնը

նը 1,8 մետր): Աղալի ցանկապատի բարձրությունը պիտի լինի 1,5 մետրից վոչ պակաս:

12. Լավ կլինի ամեն մի հորթի համար շինել առանձին փոքրիկ շարժական, կախանովի մսուր, ինչպես ցույց է տրված նկ. 14-ում: Ուժեղ կերերն ածվում են մսուրի մեջ, իսկ խոտը ճաղերի հետևը (տես նկ. 15): Մսուրը պետք է այնպես դրված լինի, վոր հորթը ստիպված չլի լինի վիզը բարձրացնել և մեջքը ծռել, այլ ուտելիս հան-

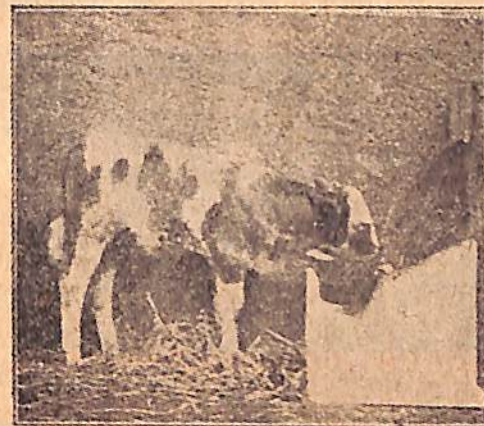
Նկ. 15
Հորթի մսուրը

գիստ կարողանա կռնալ, իսկ խոտը ճաղերի հետևից քաշելու ժամանակ մեջքն ուղիղ դիրք ընդունի: (Տես նկար 16, 17, և 18): Աղալի ցանկապատի մեջ կարելի չէ անցք բաց անել և զրսիցը կաթ տալ կամ ջուր խմացնել հորթին (տես նկ. 19):

13. Հորթե-

րի համար ամենալավ հատակը ցեմենտն է, վորի վրա պետք է շինել տախտակե շարժական հատակ, բայց այնպես, վոր տախտակի և ցեմենտի մեջ ա-

բանք լինի և հնարավոր լինի կարիք յեղած դեպքում տախտակները վերցնել, ցեմենտը լվանալ և նորից անդժ

Նկ. 16

Ինչպես պետք է դրված լինի մսուրը, վոր հորթն ուտելու ժամանակ ուղիղ կանգնած լինի (ըստ կրոնախերի):

Նկ. 17

Մսուրը բարձր է դրված, վորի շնորհիվ հորթի մեջքն էլ և ծավում, վիզն էլ (ըստ կրոնախերի):

դնել: Ով այդ հարմարությունը չունի, հորթերի տակը

պետք է շատ ծղնոտ փռի, վոր տակը տաք լինի և փափուկ։

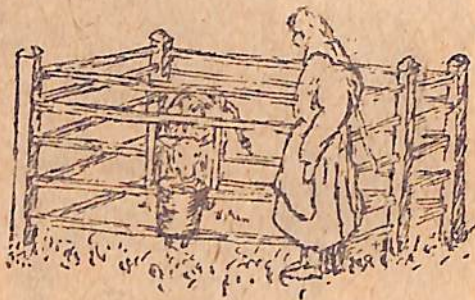
14. Աղալները սարերում (յայլաղներում) յերբեք բացողյա չպետք է շինել, այլ անպայման ծածկած, վոր

Յկ. 18

Մտերը բարձր և զրված, վորի շնորհիվ թե հորթի մեջքն և ծըղ-
վում, թե փռաներն են տուժում և թե կոկորդն ու կերակրափողը
ճնշվում մտերի կողի կողմից (ըստ կրոնախերի)։

Հորթերը չմնան անձրևի և խոնավ մառախուղի տակ և
տուժեն քամուց, անձրևից և կարկուտից։ Սրանք բոլորն
եւ փնտս են (մանավանդ զիշերները) և այդ պատճառով

Յկ. 19

Խնչպես են հորթին դրսից խմացնում

Հորթերը բնության այս պատահարներից պետք է ազատ
լինեն։ Բացողյա աղալները միշտ ցեխով լիքն են լինում,
մանավանդ անձրևներից հետո։ Այդ միանգամայն ան-
թույլատրելի չէ։ Յեխից և խոնավությունից հորթերը
սաստիկ տուժում են։

15. Անձրևի տակ ընկած հորթերի մարմինը պետք
է ցամաքացնել, մանավանդ սարերում, վոր չմրսեն։

16. Չպիտի թույլ լալ, վոր հորթերը կեղտոտ ջուր
խմեն, մանավանդ ճահճոտ տեղերից։

17. Յեթե հորթերը շատ են, նպատակահարմար կլի-
նեք վորձերը և եզերր 4—5 ամսական հասակից իրարից
բաժանել և ջուկ աղալներում պահել։ Լավ կլինի նույն-
պես, վոր առանձին-առանձին արածեն։

18. Հորթերի հետ պետք է վարվել մեղմ, չպիտի
չարացնել կամ ծեծել։ Կոպիտ և վատ վերաբերմունքը
պատճառ է դառնում, վոր նրանք հարուստ, չար և
անհաշտ դառնան, և ավ, մեղմ վերաբերմունքի դեպքում
ընդհակառակը նրանք դառնում են հանդիստ և մեղմ
բնավորության տեր կենդանիներ։

19. Հորթանոցը (զոմը) սառը չպետք է լինի. հոր-
թերի համար լավ է 8—10° ջերմությունը Ռեոմյուրի
ջերմաչափով։ Սրանից տաքը ցանկալի չէ, վորովհետև հոր-
թերը տաքին սովորելով ցրտին չեն դիմանում և հեշտու-
թյամբ կմրսեն։

Խնդիրներ յեվ առաջադրություններ

1. Մանրամասն զեկուցեցեք ձեր խմբակում, թե այս գլխում բե-
րած կանոններից վճրն եք անշեղ կատարում և վճրը թերի,
կամ վճրը բոլորովին չեք կատարում և ինչո՞ւ։
2. Չմոռանաք ամառը, կալի ժամանակ, ծղնոտ յիտ գցել թե
դնչկալ հյուսելու և թե հորթի տակը փռելու համար։
3. Պատրաստեցեք ծղից կամ ուռնու շիվերից դնչկալներ ձեր
հորթերի համար։
4. Պատրաստեցեք շարժական մսուրներ ձեր հորթերի համար և
առանձին ազալ շինեցեք զոմում։
5. Նկարագրեցեք ձեր ջրերի վորակը և վորոշեցեք, թե դրանցից
վճրն և լավ հորթերի խմելու համար։
6. Խնչ ձեկ, ի՞նչ նյութից ավելի նպատակահարմար կլինի սա-
րում հորթանոց շինել և դրանցից վճրն եք շինել ձեր հոր-
թերի համար։

Ե. ԱՐՈՏԸ. ՀՈՐԹԵՐԻՆ ՍԱՐ ՅԱՆԵԼԸ. ՀՈՐԹԱՐԱԾՆԵՐԻ ՎՈՐԱԿԸ

Վոչ մի կեր (բացի կաթից) այնքան լավ ազդեցութիւն չունի հորթերի զարգացման վրա, վորքան լավ կանաչ խոտը: Այդ պատճառով արոտը հորթերի համար ունի մեծ նշանակութիւն: Մյուս կողմից արոտի ժամանակ հորթերը ման են գալիս, մարզվում են, արյան շրջանառութիւնը արագ է կատարվում, ուստի և արագ են աճում: Արոտը հնարավորութիւն է տալիս որվա մեծ մասը լինել դուրսը, արևի տակ և շնչել մաքուր ոդ, իսկ մաքուր ոդն ու արևը շատ առողջարար կերպով են ազդում մատղաշ կենդանիների աճելու և զարգանալու վրա:

Արոտում մեծացած հորթերի վոսկրակազմն ամուր է լինում, վոտներն ու սմբակները պինդ ու դիմացկուն: Նրանք ընտելանում են դժվար լանջերին, քարքարոտ տեղերին, բարձրանում են և իջնում, վորի շնորհիվ զարգանում և ամրանում են մկանները, սիրտը և թոքերը: Տանը մնացած, արոտ չգնացած հորթերը մնում են թույլ և քնքույշ: Մեր պայմանների համար այդպիսիներն անպետք են:

Սակայն, արոտի այդ բոլոր առավելութիւններն արժեք ունեն միայն այն դեպքում, յերբ դրանց հետ միասին արոտը բավականաչափ առատ է և սննդարար: Յեթե արոտն աղքատ է, բուսականութիւնը սուղ, տեղը քարքարոտ, դժվարագնա և հորթը մի բերան խոտի համար ստիպված է լինում շրջել մեծ տարածութիւններ, հոգնում է և կիսասոված վերադառնում տուն, այդ դեպքում արոտն ոգուտի փոխարեն կարող է վնաս տալ հորթին, ուրեմն և հորթատիրոջը. հորթն աճելու, մեծանալու փոխարեն կմնա վտիտ, մանր: Մեր գյուղացու հորթերը մեծ մասամբ շրջում են չոր ու ցամաք հանդերը,

ծղնոտատեղերը և չոփուտները, հոգնում են և սոված վերադառնում տուն: Տանն ել շատ անգամ վոչինչ չեն ստանում, բացի մօր չնչին կաթից:

Այդպես պահվելով հորթերը կանոնավոր չեն աճում, չեն մեծանում: Յեթե հորթը մասադ հասակում կերապակաս յեղով, ապագայում վորքան ուզում էք կերակրեք, նա իր պակասը չի վերականգնի, միշտ կմնա թուլակազմ և ապագայում արդյունավետ չի լինի, ինչպես մեր գյուղական կենդանիներն են:

Արանից պարզ է, վոր հորթի արոտը պետք է լինի առանձնապես առատ և սննդարար, վորպեսզի նա փոքր տարածութիւնից կարողանա անհրաժեշտ կերն ուտել ու կշտանալ: Արոտը չպետք է հեռու լինի տանից, բինուց: Պետք է աշխատել հանգիստ տեղ արածացնել հորթերին: Նրանց չպետք է հոգնեցնել և չափազանց շատ ման ածել: Ճահճոտ և քարքարոտ տեղերից պետք է հեռու պահել:

Ինչպես ասել ենք արդեն, վորքան ել արոտը լավ լինի, հարկավոր է առավոտները և, մանավանդ, յերեկոներն արոտից վերադառնալուց հետո հորթերին ուժեղ հավելյալ կեր տալ: Վորքան արոտն աղքատ է, այնքան ել հավելյալ կերը շատ պետք է լինի:

Հորթերին հարկավոր է անպայման սար տանել, բացի նրանից, վոր սարի խոտը սննդարար է, հորթերի համար մեծ նշանակութիւն ունեն նաև բարձր լեռներէ ոդն ու արևը:

Բարձր լեռներում ոդն ավելի մաքուր է, և ավելի նոսր: Նոսրութեան հետևանքով արյան շրջանառութիւնն արագանում է և արյան կարմիր գնդիկներն ավելի առաջ են բազմանում: Իսկ ամենամեծ նշանակութիւն ունեցողը սարի արեգակն է իր ճառագայթներով: Այդ ճառագայթները բուժիչ են, նրանք բուժում են և ամ-

բացնում հիվանդոտ, թուլակազմ հորթերին, նպաստում են նրանց մեծանալուն, աճելուն, վորովհետև այդ ճառագայթների ազդեցութեան տակ մարմնի բջիջները, ինչպես նաև արյան կարմիր գնդիկներն, արագ են բազմանում: Վորքան բարձր է արոտատեղն, այնքան ավելի մեծ է արևի բարերար ազդեցութեանը հորթերի մեծանալուն և աճելուն վրա: Սրանից պարզ է, վոր հորթերին սարտանելն անհրաժեշտութեան է:

Սար գնացող հորթերին պետք է նախապես սովորեցնել արոտին: Դրա համար գարնան արոտը վրա հասնելուն պես անհրաժեշտ է հորթերին տանել մոտակա հանդերն ու արոտատեղերը սկզբում կարճ ժամանակով, իսկ հետո հետզհետե յերկարացնելով արոտի տևողութեանը: Սարի արոտի պայմանները շատ դժվար են: Արոտին անսովոր, խամ հորթերը սոված են մնում, չեն կարողանում դժվար պայմաններում արագ շրջել և իրենց համար հեշտութեամբ կեր ճարել: Նրանք չեն կարողանում գրտի պայմաններին դիմանալ (ցուրտ, անձրև, քամի և այլն) շուտ մրսում են, հոգնում, հիվանդանում և ամբողջ ամառվա ընթացքում չեն կազդուրվում, թույլ են մնում: Փորձված հորթերը դրանց նեղում են, լավ խոտն իրենք են ուտում, իսկ թույլերին թողնում են միայն վատ արոտի հույսին: Այդպիսիներն ավելի լավ է բոլորովին սարը չգնան, մնան գյուղում: Սար գնալու համար հորթը պետք է առնվազն չորս ամսական լինի և, ինչպես ասացինք, արոտին սովոր:

Արոտին սովորեցնելուց բացի, սար գնալուց առաջ անհրաժեշտ է նայել հորթի սմբակները և, յեթե շատ յերկարացած են, հարկավոր է կտրել, ինչպես կտրում ենք մարդու յեղունգները: Ընդհանրապես, սմբակները վրա հարկավոր է հսկողութեան ունենալ, մաքուր պահել, վերք յեղած դեպքում ախտահանել, փաթաթել և այլն:

Արոտի ժամանակ մի շարք միջամտելու, ճանձնելու, բուռներ, զանազան տեսակի տիգեր և կպչող բույսեր նեղացնում են հորթերին: Հարկավոր է միշտ նայել և մաքրել հորթերի կաշին՝ դրանցից: Շատ շողերին չպիտի արոտ տանել, այդ միջամտելից ազատ պահելու համար:

Վորպեսզի արոտն իր նպատակին ծառայի, իր ամենաբարերար ազդեցութեանը թողնի հորթերի աճման և զարգացման վրա, հարկավոր է կանոնավորել և ռացիոնալ հիմքերի վրա դնել հորթերի արածացնելը: Դրա համար նախ և առաջ պետք է հորթերին պատահական արոտներից ազատել, վորտեղ հորթը մի որ գուցե կշտանում է, բայց մի քանի որ սոված է մնում: Հարկավոր է նրանց համար հատուկ արոտատեղեր ստեղծել, վորտեղ հորթերն ամեն որ առատ կեր կարողանան գտնել իրենց համար: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է, վոր հորթատելն իր հոգերից մի փոքր կտոր (հորթերի քանակին համարժեք) հաղկացնի հորթերի արոտին, ցանկապատի և ազատ պահի մեծ կենդանիներից, գառներից և վոչխարներից: Վոչխարներն ու գառները տրորում են, փչացնում արոտը, իսկ մեծերը նաև խանգարում, հրում են հորթերին, վորի պատճառով սրանք զրկվում են լավ արոտից: Այդ արոտատեղը պետք է այնպես ողտադարձել, տից: Այդ արոտատեղը պետք է այնպես կողմի վոր մի կողմից խոտն իզուր տեղը չտրորվի, մյուս կողմից յերկար ժամանակ չարածելուց չփչանա, չկոպտանա:

Դրա համար հարկավոր է արոտատեղը մասերի բաժանել և հերթով արածացնել: Արածելու ժամանակաշրջանները պետք է այնպես դասավորել, վոր մինչև մի շրջանները պետք է այնպես կտորներում խոտընորդողուն մասի արածացնելը՝ նախորդ կտորներում խոտընորդողուն յեկած լինի: Վոմանք խորհուրդ են տալիս այդպիսի արոտատեղերում հորթերին կապել (որդել), բայց միայն մի տարեկաններին, և վոչ փոքրերին: Վերջինները պետք է ազատ շարժվեն: Այդպիսի հողամասերում լավ է արոտին հարմար խոտեր ցանել, վորոնք համ անդարար լինեն,

րացնում հիվանդոտ, թուլակազմ հորթերին, նպաստում են նրանց մեծանալուն, աճելուն, վորովհետև այդ ճառագայթների ազդեցության տակ մարմնի բջիջները, ինչպես նաև արյան կարմիր գնդիկներն, արագ են բազմանում: Վորքան բարձր ե արոտատեղն, այնքան ավելի մեծ ե արևի բարերար ազդեցությունը հորթերի մեծանալու և աճելու վրա: Սրանից պարզ ե, վոր հորթերին սարտանեղն անհրաժեշտություն ե:

Սար գնացող հորթերին պետք ե նախապես սովորեցնել արոտին: Դրա համար գարնան արոտը վրա հասնելուն պես անհրաժեշտ ե հորթերին տանել մոտակա հանդերն ու արոտատեղերը սկզբում կարճ ժամանակով, իսկ հետո հետզհետե յերկարացնելով արոտի տևողությունը: Սարի արոտի պայմանները շատ դժվար են: Արոտին անսովոր, խամ հորթերը սոված են մնում, չեն կարողանում դժվար պայմաններում արագ շրջել և իրենց համար հեշտությամբ կեր ճարել: Նրանք չեն կարողանում դրսի պայմաններին դիմանալ (ցուրտ, անձրև, քամի և այլն) շուտ մրսում են, հոգնում, հիվանդանում և ամբողջ ամառվա ընթացքում չեն կազդուրվում, թույլ են մնում: Փորձված հորթերը դրանց նեղում են, լավ խոտն իրենք են ուտում, իսկ թույլերին թողնում են միայն վատ արոտի հույսին: Այդպիսիներն ավելի լավ ե բոլորովին սարը չգնան, մնան գյուղում: Սար գնալու համար հորթը պետք ե առնվազն չորս ամսական լինի և, ինչպես ասացինք, արոտին սովոր:

Արոտին սովորեցնելուց բացի, սար գնալուց առաջ անհրաժեշտ ե նայել հորթի սմբակները և, յեթե շատ յերկարացած են, հարկավոր ե կտրել, ինչպես կտրում ենք մարդու յեղունդները: Ընդհանրապես, սմբակները վրա հարկավոր ե հսկողություն ունենալ, մաքուր պահել: Վերք յեղած դեպքում ախտահանել, փաթաթել և այլն:

Արոտի ժամանակ մի շարք միջատներ, ճանճեր, բուռեր, զանազան տեսակի աիդեր և կպչող բույսեր նեղացնում են հորթերին: Հարկավոր ե միշտ նայել և մաքրել հորթերի կաշին՝ դրանցից: Շատ շուրթին չալտի արոտանել, այդ միջատներից ազատ պահելու համար:

Վտրպեսդի արոտն իր նպատակին ծառայի, իր ամենաբարերար ազդեցությունը թողնի հորթերի աճման և զարգացման վրա, հարկավոր ե կանոնավորել և ռացիոնալ հիմքերի վրա դնել հորթերի արածացնելը: Դրա համար նախ և առաջ պետք ե հորթերին պատահական արոտներից ազատել, վորտեղ հորթը մի որ գուցե կշտանում ե, բայց մի քանի որ սոված ե մնում: Հարկավոր ե նրանց համար հատուկ արոտատեղեր ստեղծել, վորտեղ հորթերն ամեն որ առատ կեր կարողանան գտնել իրենց համար: Այդ նպատակով անհրաժեշտ ե, վոր հորթատելն իր հոգերից մի փոքր կտոր (հորթերի քանակին համարժեք) հատկացնի հորթերի արոտին, ցանկապատի պատասխան) հատկացնի հորթերի արոտին, ցանկապատի և ազատ պահի մեծ կենդանիներից, զառներից և վոչխարներից: Վոչխարներն ու զառները տրորում են, փշացնում արոտը, իսկ մեծերը նաև խանդարում, հրում են հորթերին, վորի պատճառով սրանք զրկվում են լավ արոտից: Այդ արոտատեղը պետք ե այնպես ոգտագործել, վոր մի կողմից խոտն իզուր տեղը չտրորվի, մյուս կողմից յերկար ժամանակ չարածելուց չփչանա, չկոպտանա:

Դրա համար հարկավոր ե արոտատեղը մասերի բաժանել և հերթով արածացնել: Արածելու ժամանակամասի արածացնելը՝ նախորդ կտորներում խոտը ուրից դուրս յեկած լինի: Վոմանք խորհուրդ են տալիս այդպիսի արոտատեղերում հորթերին կապել (որդել), բայց միայն մի տարեկաններին, և վոչ փոքրերին: Վերջինները պետք ե ազատ շարժվեն: Այդպիսի հողամասերում լավ ե արոտին հարմար խոտեր ցանել, վորոնք համ աննդարար լինեն,

համ հողին ու կլիմային հարմար և բերքառատ: Նախ քան ցանելը, հարկավոր է արոտները կարգի բերել, մաքրել փշաթփերից և փշաբույսերից, թունավոր և անպետք բույսերից, քարերից, ճկուտ տեղերը չորացնել, վորտեղ հնարավոր է, պետք է փոցխել, գետնի յերեսը քրքրել: 1—2 տարուց հետո կարելի յե հորթերի արոտի համար հատկացնել և վարելահողերից, բայց այդ դեպքում նպատակահարմար է վոր այդ հողերը մտնեն ցանքսաշրջանառության մեջ, իբրև արոտ, կամ արոտ-խոտհարք:

Դյուղական համայնքներն, ընկերությունները, խմբակները և այլն պետք է իրենց հանդի լավագույն կտորը հատկացնեն հորթերին, բարեկարգ վիճակի բերեն արոտատեղերը և թույլ չտան, վոր այդտեղ ուրիշ կենդանիներ արածեն:

Հորթերին արածացնելը շատ պատասխանատու և դժվարին արհեստ է: Արածացնելու միջոցով կարելի յե հորթերին հարկադրել, վոր նրանք մինչև առաջին խոտը լրիվ չարածեն, առաջ չգնան: Կարելի յե արածելն այնպես կազմակերպել, վոր հորթերը սուղ արոտումն ել կշտանան: Դա կախված է հորթարածներից, հորթապահների շնորքից, նրանց գիտակցությունից և այն վերաբերմունքից, վոր նրանք ունեն դեպի կենդանիներն ընդհանրապես և հորթերը մասնավորապես: Վատ հորթարածը հորթերի տանջանքն ու դժբախտությունն է, լավը՝ նրանց յերջանկությունը: Վատ հորթարածը հորթերին կտանի հանդը և սոված կբերի, կտանի ջուրը-ծարավ կբերի: Նրա ճիպտոտի տակ կուչ ու հուպ են գալիս հորթերը, նիհարում են, վոչ կերածն է նրանց աչքին գալիս, վոչ՝ խմածը: Հասկանալի յե, վոր այդպիսի վերաբերմունքն ազդում է կենդանիների մատաղ սերունդի դարգացման վրա ամենաբացասական կերպով:

Սրանից առաջանում է հորթապահների վորակի

խնդիրը: Առանց լավ հորթապահների լավ հորթեր չենք կարող ունենալ: Մեր գյուղերում նրանք մեծ մասամբ յերեխայք են՝ անփորձ, անգիտակից, հորթերի հետ վարվելու և արածացնելու ձևերը չգիտեն: Անհրաժեշտ է իբրև հորթապահ վարձել ավելի պատրաստված և խելքը զլխին մարդիկ և ամենագլխավորն անհրաժեշտ է հորթապահների դասընթացներ կազմակերպել, թեկուզ կարճատև: Համայնական և ընկերական հորթապահների պաշտոնին հրավիրել միմիայն այդ դասընթացներն ավարտողներին:

Հորթապահների վորակը բարձրացնելուց, կարելի յե ասել, մեծ չափով կախված է մեր անասնապահության բախտը:

ԽՈՐՀՐԵՆԵ ԵՎ ԱՌԱՋԱՊՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. Խորհրդակցեցեք գյուղխորհրդի գյուղսեկցիայի հետ հորթերի համար առանձին արոտատեղ հատկացնելու մասին և ձևք բերեք այդ առթիվ գյուղխորհրդի վորոշումը:
2. Կազմակերպեցեք շարաթորյակներ հորթերի արոտատեղիները կարգի բերելու համար:
3. Փորձեցեք արոտատեղի վրա լավորակ խոտերի սերմ ցանել արոտի վորակը բարձրացնելու համար:
4. Արոտի գնացող հորթերին շարաթը մեկ անգամ կշռեցեք և բարձրությունն ու յերկարությունը չափեցեք, պարզելու համար, թե ինչպես և ազդում արոտը հորթի վրա:
5. Կատարեցեք հետևյալ փորձը: Արոտ գնացող հորթերից մի քանիսին հավիլյալ կեր տվեք տանը, մյուսներին՝ վոչ, պարզելու համար հավիլյալ կերի նշանակությունն արոտի ժամանակ:
6. Պարզեցեք թե ձեր գյուղի սար գնացող հորթերը սար գնալու ժամանակ ինչ հասակի յեն լինում: (Կազմեցեք դիագրամա):
7. Սար գնացող բոլոր հորթերին կշռեցեք և չափեցեք նրանց բարձրությունը, յերկարությունը և կրծքի փաթը: Սարից իջնելուց նույնպես: Տարբերությունից վորոշեցեք, թե ա.—

հորթերի քանի և շատ փոխվել, թե մարմնի չափերը, բ.—վեր հասակի հորթերի վրա ավելի լավ և ազդել սարք. այդ առթիվ կազմեցեք գիտաբանմա, գրեք մի հոդված, ուղարկեցեք «Մանկավ» թերթին ու միաժամանակ ղեկավարեցեք ձեր պատի թերթում ու ղեկավարեցեք գյուղացիների ժողովում:

8. Ձեր գյուղի հորթարածների և տավարարածների համար կազմակերպեցեք դասընթացներ (հրավիրեցեք ձեր շրջանի գյուղատնտեսին և նրա հետ միասին կազմեցեք ծրագիրը և կազմակերպեցեք դասընթացները):

9. ԾՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

Ռացիոնալ անասնապահության խոշոր խնդիրներից մեկը նվազ է լինի գյուղատնտեսական կենդանիների ծնելու ժամանակի կանոնավորումը: Ծնելու ժամանակի մտածված կանոնավորումը գոյություն ունի մեզանում վոլխարբուծության և մասամբ ել խոզաբուծության մեջ: Վոլխարբի և խոզի ծնելու ժամանակը սովորաբար հարմարեցվում է գարնան սկիզբներին, այն հաշվով, վոր ծնեն կանաչ արոտը հասնելուց մոտ մի ամիս առաջ: Դրա համար ել խոյերին (ղոշերին) ու վարաղներին ջուկ են պահում եղբերից և խառնում են, յերբ հարմար են գտնում:

Տավարի ծնելու ժամանակը մեզ մոտ ամենևին չի կանոնավորվում: Հորթերի ծնունդն ընդհանրապես տեղի յե ունենում տարվա բոլոր յեղանակներին, իսկ մեծ մասամբ դարձյալ ձմեռվա վերջին և գարնան սկիզբներին (փետրվար—ապրիլ ամիսներին): Դրա պատճառն այն է, վոր կովերը մեծ մասամբ ցուլի յեն գալիս մայիս-հունիս և հուլիս ամիսներին արոտում, յերբ արդեն ձմրան քաղցածությունն ու հյուծվածությունն անցել և և իրենք կազդուրվել ու առողջացել են, վորի հետևանքով սկսում են ցուլով գալու պահանջ զգալ հենց այդ ամիսներին:

Ծնելու ժամանակը շատ է ազդում թե հորթերի զարգացման և թե կովերի կաթի քանակի վրա: Բազմաթիվ դիտողություններն ու փորձերը ցույց են տվել, վոր տարբեր ժամանակներում ծնված հորթերը, տարբեր կերպով են զարգանում: Որինակ, աշնան վերջին ծնվածներն ավելի լավ են զարգանում, քան գարնան սկզբինը, իսկ սրանք ավելի լավ են զարգանում, քան ամառվա ծնվածները: Հորթերի լավ աճելու և զարգանալու տեսակետից ծնելու ամենալավ ժամանակը համարվում են աշնան և ձմեռվա ամիսները. այսինքն՝ հոկտեմբեր, նոյեմբեր, դեկտեմբեր և հունվար ամիսները: Այդ ամիսներին ծնված հորթերը սովորաբար լավ են աճում և զարգանում, յեթե, ի հարկե, տաք բնակարանում են ապրում, չեն մրսում և կանոնափոր սնունդ են ստանում: Աշնան և ձմրան ծնված հորթերի զարգանալը բացառվում է նրանով, վոր 1) կովերի հղիությունն անցնում է բարենպաստ պայմաններում, ամառվա որերի լավ ժամանակ, յերբ կովն առողջաբար սնունդ է ընդունում և, միշտ արոտում լինելով, մաքուր ող է շնչում և շարժման մեջ է գտնվում: Իսկ այս բոլորն, ինչպես գիտենք, սաղմի վրա շատ լավ են ազդում: 2) Աշնան և ձմրան ծնված հորթերն արդեն մեծացած և պատրաստ են լինում գարնան և ամառվա արոտից առավելագույն չափով ոգտվելու համար: Իսկ հայտնի յե, վոր կանաչ արոտը շատ լավ ազդեցություն ունի հորթերի զարգացման վրա: Վորքան մեծ հասակում է հորթն տրոտին անցնում, այնքան նա ավելի լավ է ոգտվում արոտից: Ծնունդը հարկավոր է կանոնավորել այն հաշվով, վոր կանաչ արոտի լավ ժամանակ հորթը գոնե 4 ամսական լինի: Այդ անհրաժեշտ է մանավանդ սարերի արոտներն ոգտադործելու համար, վորովհետև սարերում մատչելի հորթերն արոտից չեն կարողանում լավ ոգտվել և քիչ են ծնում: Դրա համար ել պետք է կանոնավորել կովերի ցուլով գալը, հիշելով, վոր կովերի հղիությունը

տևում ե 9 ամիս և 10—12 օր: 3) Աշնանածին և ձմեռ-
նածին հորթերն, իբրև մեծացած հորթեր, ամառվա շոգին
և ցրաերին (սարերում) լավ են դիմանում և ճանճերից
ու բղեղներից ախպես չեն տուժում, ինչպես մատղաշ-
ները: 4) Աշնանն ու ձմեռները սովորաբար գյուղացիք,
ազատ ժամանակ շատ ունենալով, կարող են ավելի կա-
նոնավոր խնամել ու կերակրել իրենց հորթերին:

Հայտնի չէ, վոր նոր ծնած կովն առաջին 2—3 ամիսն
ընդունակ ե շատ կաթ տալու և տալիս ե, յեթե կերը
բավարար ե լինում: Մյուս կողմից ել գիտենք, վոր դար-
նան և ամառվա կանաչ արոտը կաթ առաջացնելու վրա
շատ լավ ե ազդում: Այնպես վոր, յեթե դեկտեմբերին
ծնած կովը կանոնավոր կերակրվի, ամբողջ ձմեռը շատ
կաթ կստացվի և, յերբ դարնան արոտը վրա հասնի, նո-
րից կաթը կավելանա և մինչև կանաչ արոտի վերջը, կո-
վից շատ կաթ կստացվի: Այդպիսով հնարավոր ե մի կող-
մից յերկարացնել կաթնատվության շրջանը և այդ շրջ-
անում շատ կաթ ստանալ, մյուս կողմից ել՝ ձմեռվա
կաթը շատ թանգ ե ծախվում և այդպիսով աշնան և ձը-
մեռվա սկզբին ծնած կովն իր տիրոջն ավելի մեծ ոգուտ
ե տալիս, քան ուրիշ ժամանակներում ծնածը: Սակայն,
ծնելու ժամանակի կանոնավորման դեպքում չպիտի մո-
ռանալ և այն, վոր ամենաեթան կերն արոտն ե և ամե-
նաեթան կաթը արոտից ե ստացվում: Այդ պատճառով
ամառվա արոտները հարկավոր ե լիովին ոգտագործել,
իսկ դրա համար պետք ե աշխատել, վոր, գոնե, մինչև
սեպտեմբերի վերջը կովերը չցամաքեն: Նոյեմբերից վոչ
շուտ ծնած կովերը և մարտ—ապրիլ ամիսներին ցուլով
յեկածները կարող են կթվել մինչև սեպտեմբերի վերջը,
յեթե բավարար կեր են ստանում: Գյուղացիների համար
այս հանգամանքը շատ կարևոր ե և պետք ե աշխատեն
«գտվել դրանից»:

Ուրեմն, յեթե մենք ուզում ենք, վոր մի կողմից
արոտի լավ ժամանակ և սարի արոտի սկզբին (մայիս—
հունիս) առնվազն չորս ամսական հորթ ունենանք և մի-
առժամանակ կարողանանք ամառվա արոտները լրիվ ոգ-
տագործել, հարկավոր ե կովերի ցուլով գալը դցել փե-
տրովար—ապրիլ ամիսներին, վորպեսզի ծնեն նոյեմբեր
—հունվար ամիսներին: Այսպիսի կանոնավորումը հար-
մար ե լեռնային շրջանների նստակյաց և սար գնացող
անասունների համար ընդհանրապես: Մյուս շրջանների
և այլ տիպի անասնապահության դեպքում, ի հարկե, հար-
կավոր ե այլ կերպ դասավորել, յեկնելով տվյալ պայման-
ներից:

Բայց ինչպես անենք, վոր կովը մեր ցանկացած ժա-
մանակ ցուլով գա:

Դրա համար պետք ե իմանալ, վոր ստերջ կովը հա-
մարյա ամիսը 1—2 անգամ ցուլով գալու տրամադրու-
թյուն ե ցույց տալիս միանգամայն անկախ տարվա յե-
ղանակից, միայն հարկավոր ե, վոր նա բավարար կեր
ստանա և կերի պակասությունից ու քաղցից չտա-
ռապի:

Յեթե կովը ցուլով ե գալիս վոչ մեր ցանկացած ժա-
մանակ՝ պետք ե թողնել, վոր հովանա և բուղով անել
հաջորդ անգամ, յերբ հարմար կգտնվի:

ԽՈՐՀԻՐՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴՐՈՒՄՅՈՒՆՆԵՐ

1. Վճր սարն ե բարձրանում ձեր տավարը, վճր ամսին և յճր
ե փրադառնում:
2. Վճր ամիսներին ե ցուլով գալիս ձեր գյուղի կովերի մեծ մասը
և ինչո՞վ եք այդ բացատրում:
3. Հաշվեցեք, վորքան կաթ են տալիս ուշ աշնան և դարնան ձը-
նած կովերը:
4. Վճր հորթերն են ավելի լավ դարգանում, աշնան և ձմեռն ծըն-

վածները թե՛ գարնան և ամռան: (Որինականը բերեք ձեր տեսածից):

5. Ձեր գյուղի պայմանների համար կովերի ծնելու տեսակետից վճիռ ամիսն և ավելի նպատակահարմար և ինչո՞ւ:

6. Դիտեցե՛ք, թե վճիռ կովերն են ավելի շուտ ցուլով գալիս՝ լավ կերակրածները թե՛ վատ:

7. Ձեր կարծիքով, ի՞նչ միջոցների պետք է դիմել կովերի ծնելու ժամանակը կանոնավորելու համար: (Ձմռան կերով ապահովումը, ձմռան կաթի սպառումը ձեռնտու պայմաններով, ուժեղ պրոպագանդա և այլն):

8. Հրավիրեցե՛ք կովատերերին ժողովի և առաջարկեցե՛ք ձեր կազմած նախագիծը կովերի ծնելու ժամանակը ձեր գյուղում կանոնավորելու մասին:

10. ԳՈՄ ՅԵՎ ՀՈՐԹԱՆՈՅ. ԿՈՈՊԵՐԱՏԻՎ ԳՈՄԵՐԻ ԿԱՌՈՒՅՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գոմերը և հորթանոցները պետք է բավարարեն առնվազն հետևյալ տարրական պահանջներին.

1. Նրանք պետք է լինեն տաք:
2. Պետք է մաքուր ող ունենան:
3. Լուսավոր լինեն և
4. Անթափանց, չոր հատակ ունենան:

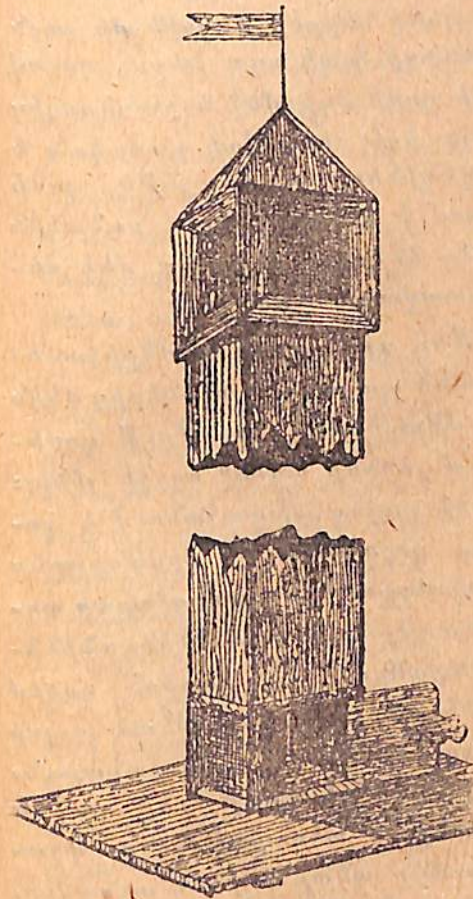
Տաք լինելու համար գոմը վոչ մի ծակ ու ծուկ չպետք է ունենա, դռներն ու լուսամուտները պետք է շինված լինեն ամուր և առանց ձեղքերի: Գոմի մեծություներ միանգամայն պետք է համապատասխանի կենդանիների քանակին, վորպեսզի սրանք մի կողմից իրենց մարմնով կարողանան տաքացնել գոմը և մյուս կողմից բավականաչափ ող ունենան շնչելու համար: Մեր գյուղերի գոմերն ընդհանրապես տաք են լինում, վորովհետև նեղվածք են, բայց նեղվածք լինելը լավ չի:

Հորթանոցի մաքուր ողը հորթերի կանոնավոր աճման ամենաառաջին պայմանն է: Գոմի կամ հորթանոցի

կեղտոտ ողը բաղկացած է զանազան թունավոր գազերից, վորոնք խանգարում են կանոնավոր շնչառությանը, բորբոքում են կենդանիների աչքերը և թուլացնում կենդանիներին: Ուղղակի կարելի չէ զարմանալ մեր տավարի վրա, վոր ծնվելու որից իր կյանքի կեսն անցկացնելով գոմի նեխված ողում, ելի կարողանում է աճել ու բանի պետք գալ:

Միշտ մաքուր ող ունենալու համար հարկավոր է, վոր գոմն ունենա պատուհաններ և առաստաղում ողանցքներ: (Տես նկ. 20): Այս նկարում ցույց է տված Մուիրի ողանցքը, վոր մի չորսկողմանի տախտակյա խողովակ է յերկարությամբ, միջից խաչաձև չորս մասի բաժանված (տես նկ. 21):

Դրա մի մասը դուրսն է մուռ, կտուրից մոտ 30 սանտ. բարձր, իսկ ներքևի մասը առաստաղից իջնում է ներս այն հաշվով, վոր կարելի լինի՝ ձեռքով հասնել նրա ծայրին և դռնակները

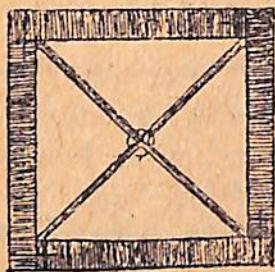

Նկ. 20

Մուիրի ողանցքը

բաց ու խուփ անել: Դռնակները գտնվում են խողովակի ներքևի մասում, յուրաքանչյուր կողմի վրա մի հատ: Յերբ ուղում են ողը մաքրել, բաց են անում այդ

գոնակները և թողնում այդպես մի վորոշ ժամանակ-
խողովակի յերկու կողմից մաքուր ողը դրսից գալիս և
ներս, իսկ յերկու մյուս անցքերից կեղտոտ ողը դուրս
է գնում: (Տես նկ. 22): Դա կախված է դրսի քամուց.
Քամու կողմից ողը ներս և գալիս յերկու անցքով և ճնշ-
շում է գործում գոմի ողի վրա և մյուս յերկուսով գոմի
ողին մղում է դուրս: Խողովակի ներքեի ծայրին մի լայն
տախտակ է կպցրած, վորպեսզի դրսի ողը ներս գալով
դիպչի տախտակին և փովի գոմի ողի մեջ և չհոսի ուղիղ
կենդանիների վրա: Մի այդպիսի խողովակ բավական է
մոտ 20 գլուխ խոշոր կենդանիների համար, յեթե գոմի
ծափալը համապատասխանում է կենդանիների քանակին
(20—22 խոր. մետր ող մեկ մե-
ծատավարի համար):

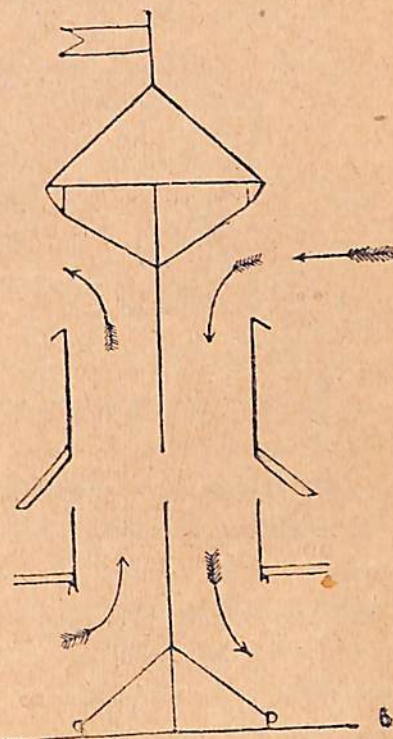

Նկ. 21

Ողանցքի խողովակը միջև
խաչածն կտրված

Մեր գյուղական գոմերի ամե-
նամեծ պակասություններից մեկն
էլ մթությունն է: Մութ գոմե-
րում յերբեք առողջ ող չի լինիլ:
Արևի լույսը ախտահանում է գո-
մը, վոչնչացնում հիվանդարեք
բակտերիաներին, առողջարար ազ-
դեցություն թողնում կենդանիներ-
ի վրա և աշխուժացնում նրանց: Լույսի կարիքն զգում
են մանավանդ մատղաշ կենդանիները, վորովհետև լույսը
նպաստում է նրանց արագ աճելուն և զարգանալուն:
Լուսավոր գոմում կենդանիների տեսողությունը լավ է
զարգանում, իսկ մութ գոմերում տեսողությունը փչա-
նում է: Դրա համար ել գոմերը պետք է լինեն լուսավոր:
Այդ պատճառով, գոմում հարկավոր է մաքրություն
պահպանել, հարկավոր է գոմերը շինել պատուհաններով:
Վերջինները պետք է շինել այն հաշվով, վոր պատուհան-
ների ապակիների մակերեսը կազմի հատակի մակերեսի
10—15. երորդական մասը:

Մեր գյուղական գոմերն այնպես են շինված, վոր
նրանց դժվար է մաքուր վիճակում պահել: Գլխավոր պա-
կասություններից մեկն էլ այն է, վոր հատակը հողից է,
լավ չի մաքրվում, հողը ծծում է մեզը, վորից ներսվում
է գոմի ողը, հոտում: Այս
բոլորի շնորհիվ բուն են
դնում զանազան հիվանդու-
թյունների սաղմեր և վա-
րակում են կենդանիներին:
Տավարի տակը պետք է
շինել ջուր չծծող և հեշտ
լվացվող նյութերից (ցե-
մենտ, սալ քար):

Նկ. 22

Գոմի առաստաղը հար-
կավոր է այնպես շինել,
վոր վերևից հող չթափվի:
Մուրները պետք է շինել
մաքուր տախտակից վոր
կարելի լինի ժամանակ առ
ժամանակ լվանալ:

Հորթերի համար հարկա-
վոր է գոմում առանձին
տեղ կտրել: Հորթերի տակը
պետք է շինել և պահել
այնպես, ինչպես նկարա-
զրված է 7-րդ գլխում:

Շատ հորթեր լինելու դեպքում, կարելի չէ և առանձին
հորթանոց շինել և բաժանել աղաների: Կարելի չէ նույ-
նիսկ յուրաքանչյուր հորթի համար առանձին աղալ ու-
նենալ: (Տես նկ. 7 և գլ. 7):

Չքավոր և միջակ անհատ գյուղացիների համար
այդպիսի գոմեր կառուցելը դժվար է: Նրանք միջոցներ

չունեն և բացի դրանից ամեն մեկն առանձին զժվարությամբ ե գլուխ քաշում և նույնիսկ ցանկացած դեպքում ել գործը զժվարությամբ գլուխ բերում: Սրանցից շատ քերին ե հաջողվում գոմը կարգի բերել կամ նոր գոմ շինել:

Սակայն, մեր յերկրի տավարի մեծ մասը գտնվում ե միջակ և չքավոր գյուղացիների ձեռքին: Ունեւորները տավարը չնչին տոկոսն ե կազմում: Յեթե միջոցներ ձեռք չառնենք միջակ և չքավոր գյուղացիության գոմերը մասնաշաղկապորեն կարգի բերելու, մեր յերկրի անասնապահության զարգացումն արագ չի ընթանա, վորովհետեւ գոմի խնդիրն անասնապահության վողջ խնդիրների կեսն ե կազմում:

Ուրեմն ինչ պետք ե անել:

Պետք ե կոոպերատիվ գոմեր (հորթանոցներ) կառուցել:

Մի քանի գյուղական ընտանիքներ կազմում են ընկերություն, միասին կառուցում են մի մեծ գոմ, վորը բաժանում են համաձայն ընտանիքների թվի: Ամեն մի բաժնի մեծությունը համապատասխանում ե տվյալ անդամի տավարի քանակին: Գոմի կառուցման ծախսն ել բաժանվում ե անդամների տավարի քանակի վրա: Ցանկալի յե, իհարկե, բաժանմունքների միջապատերը շարժական շինել (փայտից), վորպեսզի կենդանիներին կոլլեկտիվ ձեռով պահելու դեպքում կարելի լինի հանել միջապատերը: Այդ պահանջին պետք ե համապատասխանի մասերների կառուցումը և դռների ու պատուհանների դասավորումը:

Սրանք կոոպերատիվ գոմի հիմնական պայմաններն են: Մեր ճարտարապետներին ե մնում տեխնիկական հարմարություններ մշակել և կատարելագործել, ընդառաջ գնալով կոլլեկտիվացման պահանջներին: Սոցիա-

լիստական շինարարությունը բոլորովին նոր պահանջներ ե դնում գոմերի համապատասխան վերափոխման նկատմամբ, և, յեթե մենք այս խնդրում չկարողանանք դուրիս և եժան միջոցներ առաջարկել գյուղացուն, չենք կարողանա լուծել մեր առաջ դրված անասնապահության զարգացման խնդիրը:

Այստեղ առաջարկված կոոպերատիվ գոմերը հեշտ ընդունելի յեն գյուղացիության կողմից և առաջին ետապն են հանդիսանում կալլեկտիվ անասնապահությանն անցնելու համար: Այն գյուղացիք, վորոնք մի քանի տարի կոոպերատիվ գոմում կպահեն իրենց տավարը, հետագայում այնքան կնախապատրաստվեն, վոր զժվարություն չեն գգա, տավարի պահելն ու խնամելն ել նույնպես կատարել կոլլեկտիվ հիմունքներով: Այդպիսի գոմեր կողմակերպելու համար անհրաժեշտ ե կազմակերպել գոմային ընկերություններ, վորոնք հեշտությամբ կարող են վարկավորվել մեր վարկային հիմնարկությունների կողմից: Չքավոր և միջակ տավարատերերը պետք ե միանան և գոմային ընկերություններ կազմեն, վորպեսզի կարողանան իրենց կենդանիներին, իհարկե և հորթերին, նպաստավոր պայմաններում մեծացնել:

Սակայն, սրանից չպիտի յեզրակացնել, վոր նրանք, վորոնք ի վիճակի յեն իրենց գոմերը կարգի բերել, լուսամուտներ բաց անել, ողանցքներ շինել և այլն, չպիտի անեն այդ: Ընդհակառակն, յուրաքանչյուր տավարատեր, յեթե ուժը պատում ե, պետք ե աշխատի վերակազմել իր գոմը և մտցնել գոմի մեջ վորքան կարելի յե շատ բարեփոխումներ:

ԽՆԴԻՐՆԵՐ յԵՎ ԱՌԱՋԱԳՐՈՒՄԵՆՆԵՐ

1. Մանրամասնորեն նկարագրեցե՞ք ձեր գոմերի պակասություններն ու առավելությունները:
2. Ի՞նչ նյութերից և ի՞նչ ձևով ավելի նպատակահարմար և ձեթ գյուղի պայմաններում գոմ շինել:
3. Աշխատեցե՞ք 2 տարում ձեր գոմը բարեկարգ վիճակի բերել:
 - ա. Պատերից կամ առաստաղում լուսանցքներ բացե՞ք:
 - բ. Մուրիի սխտեմի ողանցք անցկացրե՞ք:
 - գ. Պատրաստեցե՞ք կանոնավոր մսուրներ:
 - դ. Գոմում հորթերի համար աղալ կտրեցե՞ք և յուրաքանչյուր հորթի համար շինեցե՞ք մի առանձին մսուր (տես կն. 7):
 - ե. Կանոնավորեցե՞ք կենդանիների տակը և առու անցկացրե՞ք գոմի ներսից, վոր մեզը չհավաքվի այլ հոսի գուրս:
 - զ. Առաստաղն ու պատերը սպիտակացրե՞ք կրով:
4. Հրավիրեցե՞ք գյուղի տավարատեր չքավորներից և միջակներից մի խորհրդակցություն կոռպիրատիվ գոմ կառուցելու համար և կազմակերպեցե՞ք գոմային ընկերություն:

11. ՀՈՐԹԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՈԱՅԻՈՆՍԸ ԽՆԱՄՔԻ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆՍՅՈՒՄԸ

Լավ արդյունավետ կենդանիներ ստանալու համար բավական չե միայն լավ կերակրումն ու խնամքը: Անհրաժեշտ ե նույնպես, վոր այդ պահվող, բուծվող կենդանիներն ի ծնե արդյունավետ դառնալու հատկություններ ել ունենան, վորպեսզի լավ կերակրելով ու պահելով կարելի լինի դրանց այդ հատկությունները զարգացնել:

Կենդանիներն իրենց լավ և վատ հատկություններն ստանում են ժառանգաբար իրենց ծնողներից և նախնիքներից: Յեթե մի վորևե կենդանու ծնողներն ու նախնիքները նշանավոր են յեղել մի վորևե հատկությունով, որինակ՝ կաթնառատությամբ, ապա մեծ հույս կա, վոր

այդ կենդանին ել կաթնառատ կլինի: Կարող ե պատահել, ի հարկե, վոր լավ ծնողներից վատ զավակներ ստացվեն, քայց այդպիսի դեպքեր քիչ կլինեն. լավ նախնիքներից լավերն ավելի շատ կստացվեն, քան վատերը, իսկ վատերից վատերն ավելի շատ կստացվեն, քան լավերը:

Այս իմանալով, մենք պետք ե անպայման պահենք և մեծացնենք կաթնառատ ծնողներից ստացված հորթերին. ուրիշ խոսքով, պետք ե ընտրություն կատարենք: Այդ ընտրությունը հարկավոր ե շարունակել սերունդե սերունդ, լավից լավը ջոկելով, վորպեսզի վերջը կարողանանք ստանալ լավ հատկություններ ունեցող կենդանիներ: Յեթե ռացիոնալ կերպով կերակրենք այդպիսի կենդանիներին, կզարգացնենք նրանց ունեցած լավագույն հատկությունները և կստանանք արդյունավետ — այսինքն, շատ կաթ կամ շատ միս տվող՝ կենդանիներ:

Պարզ ե, վոր կենդանիների ընտրությունն անասնապահության ամենակարևոր և անհրաժեշտ աշխատանքն ե: Բայց վորպեսզի այդ աշխատանքը լավ արդյունքներ տա, հարկավոր ե, վոր դրանով զբաղվեն վոչ թե հատ ու կենտ գյուղացիք, այլ ամբողջ գյուղացիությունը, այն ել կազմակերպված ձևով, վորովհետե միայն այդ ձևով կարելի կլինի շատ կարճ ժամանակում մեր յերկրի տավարի ցեղն ազնվացնել: Իսկ յեթե ընտրության աշխատանքը տարվի անկազմակերպ և առանց ծրագրի, դրությունը կմնա նույնը և մեր տավարի ցեղը յերբեք չի ազնվանա:

Դրա համար ել հարկավոր ե, վոր հորթերի ընտրությունն ու նրանց դաստիարակությունը ռացիոնալ հիմքերի վրա դնելու գործին մասնակցի ամբողջ գյուղացիությունը, այն ել անպայման կազմակերպված ձևով. վորովհետե վերջի վերջո մեր նպատակն ե ազնվացնել վոչ թե սրա նրա տավարը միայն, այլ ամբողջ յերկրի:

Տավարի կազմակերպված մասսայական ընտրութիւն-
նը մի շարք յերկրներում տվել է լավ արդիւնքներ: Մի
քանի տարում հաջողվել է կովերի կաթնատվութիւնն
ամբողջ յերկրում մեծ չափով բարձրացնել (Դանիա,
Ֆինլանդիա և այլն): Փորձը ցույց է տվել, վոր մեզ
մոտ ել կարելի յե ստանալ նման արդիւնքներ:

Դրա համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է մեզ մոտ
ել կազմել ընկերութիւններ (խմբակներ), վորոնց նպա-
տակը պետք է լինի հորթերի ընտրութիւնն ու նրանց
ռացիոնալ կերակրումը: Այդ ընկերութիւններին անդամ
կարող է լինել ամեն մի տավարատեր, վորը համաձայն
է իր կաթնաւատ կովերի հորթերին մեծացնել ու կերակ-
րել այն ձևով, ինչ ձև վոր ընդունված է ընկերութեան
կողմից: Ի հարկէ, ընտրութեան, կերակրելու և խնամելու
կարգը վորոշվում է շրջանի գյուղատնտեսի ոգնութեամբ
և ամբողջ աշխատանքը տարվում է նրա մոտիկ հսկողու-
թեամբ և ղեկավարութեամբ: Այդ հորթաբուծական ըն-
կերութիւններն զբաղվում են միայն տեղական տավարի
ազնվացմամբ և վոչ թե ոտար ցեղերի: Հորթաբուծական
ընկերութիւնների վարկային ընկերութիւնների միջո-
ցով կարող են ուժեղ կերեր ձեռք բերել թե կովերի և
թե հորթերի կերակրման համար:

Հորթաբուծական ընկերութիւնները կազմակերպում են
հորթերի ցուցահանդեսներ և մրցումներ: Նրանք մասնակ-
ցում են նաև այն բոլոր ցուցահանդեսներին և մրցումնե-
րին, վոր կազմակերպում է պետութիւնը: Այդ ընկերու-
թիւնների լավագույն կովերը գրանցման են յենթարկվում
և համարվում են տոհմական: Մեծացրած ցուլերը ծախ-
վում են բեղմնակայաններին կամ պահվում են ընկերու-
թեան կարիքների համար:

Հորթաբուծական ընկերութիւնները խոշոր ապագա
ունեն մեզանում և հեշտութեամբ կարող են զլուխ գալ,
միայն թե նախաձեռնողներ լինեն: Այդ խնդրում կարող

են մեծ դեր խաղալ մանավանդ կանայք, վորովհետև,
ինչպես հայտնի յե, հորթերի խնամքը գտնվում է բա-
ցառապես կանանց ձեռքին:

Բացի հորթաբուծական ընկերութիւններից, նույն
նպատակին կարելի յե հասնել նաև կոնսոլ միություն-
ների և մանավանդ գյուղացիական կոլեկտիվ անասնա-
բուծարանների միջոցով:

Կոնսոլ միութիւնները կովատերերի ընկերութիւն-
ներ են, վորոնք կովերի կերի և կաթի հաշվառման միջո-
ցով իմանում են, թե վոր կովն է ամենաքիչ կերից ամե-
նաշատ կաթը տալիս: Այդպիսի կովերին և նրանց հորթե-
րին պահում են ու մեծացնում, մյուսներին՝ ընկերու-
թիւնից հանում: Ժամանակի ընթացքում կոնսոլ միութ-
եան մեջ առաջ են գալիս միայն լավագույն կովեր, վո-
րոնց հորթերին հետ են զցում պահելու և խնամելու հա-
մար: Այդ ձևով մի քանի տարում հնարավոր է լինում
տեղական տավարից ստանալ արդիւնավետ կենդանիներ:

Կոլեկտիվ անասնաբուծարանները նույնպես ընկե-
րութիւններ են, վորոնց գլխավոր նպատակն է տեղական
տավարի ազնվացումը. այսինքն՝ ձգտում են ստանալ նը-
րանից արդիւնավետ և իր հատկութիւնները ժառանգից
ժառանգ անցկացնող ցեղ: Ի հարկէ, զուգընթացաբար կա-
տարվում է նաև կերի և կաթի հաշվառումն: Այս ընկե-
րութիւնների հիմնական հոգսերից ամենագլխավորը կո-
վերի և մատաղ սերնդի ընտրութիւնն ու նպատակահար-
մար դաստիարակումն է: Կազմակերպելով այդպիսի ըն-
կերութիւններ մենք հնարավորութիւն կունենանք մաս-
սայորեն ազնվացնել մեր տեղական տավարը:

Այդ ընկերութիւնների կազմակերպման նախաձեռ-
նողները պետք է լինեն գյուղակիցիաները, կաթնարտի-
չները, գլորոցները, գյուղխմբակները և ընդհանրապես մեր
գյուղական ակտիվը գյուղատնտեսների մոտիկ աջակցու-
թեամբ:

ԽՆԴԻՐԱՆԵՐ յԵՎ ԱՌԱՋԱԳՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. Կազմակերպեցեք ձեր գյուղում հորթաբուծական խմբակներ կամ կոլեկտիվներ, ներգրավելով դրանց մեջ ձեր գյուղի բոլոր հորթատերերին:
2. Յուրաքանչյուրը ձեր գյուղի կաթնառատ կովերին և դրանց հորթերին համար հայտարարեցեք ռացիոնալ կերակրման մրցում:
3. Ձեր խմբակի անդամների ամենակաթնառատ կովի վորձ հորթին ընտրեցեք իբրև ցուլացու խմբակի կովերի համար և առանձնապես հսկեցեք նրա կերակրման և խնամքի վրա: (Կարիք չկա՞ծ դեպքում խմբակը կարող է իր վրա վերցնել ծախսի մի մասը):
4. Խմբակների կամ կոլեկտիվների կովերի համար ընտրեցեք տեղական ցեղի աշնայի ցուլ, վորի մայրը կաթնառատ է յեղել լավ է, յեթե հայրն էլ մայրն էլ իրենց հերթին դարձյալ կաթնառատ ծնողների զավակներ են:
5. Խմբակների և կոլեկտիվների կովերի մեջ կաթնատվության մրցում հայտարարեցեք, խմանալու համար թե վոր կովերն են ամենակաթնառատները, վորպեսզի նրանց սերունդի վրա հատուկ հսկողություն ունենաք:
6. Կազմեցեք նախագիծ ամբողջ գյուղի հորթապահությանը ռացիոնալիզացիայի յենթարկելու մասին: Այդ նախագիծը դրեք ձեր խմբակի և գյուղական ժողովի քննության և իրականացրեք նախագիծը ձեռնարկումները:

12. ՀՈՐԹԵՐԻ ՄԵՋ ՀԱՃԱԽ ՊԱՏԱՀՈՂ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԺՇԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամեն մի հիվանդության առաջն առնելն ավելի հեշտ է, քան թե բժշկելը: Բացի այդ՝ բժշկելիս էլ հարկավոր է ամենից առաջ հիվանդության պատճառը վերացնել, թե չե՞ բժշկելը վա՛յ մի ոգուտ չի տալ:

Բժշկելու մի քանի պարզ ու հասարակ ձևեր ցույց կտանք, վոր կարող եք դործ ածել այն ժամանակ, յերբ վո՛չ անասնաբուժ կարելի յե ճարել, վո՛չ բուժակ:

1. ՍՊԻՏԱԿ ՓՈՐԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՓՈՐԼՈՒԾ)

Այս փորգնացությունը վարակիչ (մեկից մյուսին փոխվող) հիվանդություն է:

Սպիտակ վարակիչ փորգնացությունը (փորլուծը) սովորաբար պատահում է նորածին հորթի առաջին յերեք որը: Այդ փորլուծը սովորականից նրանով է զանազանվում, վոր թրիքն սպիտակավուն-դեղին գույն ունի: Սպիտակ փորգնացությամբ հորթերը հիվանդանում են հենց ծնվելիս, պորտի միջոցով: Այդ փորգնացությունը շատ դժվար է բժշկվում: Այդ հիվանդության առաջն առնելու համար խորհուրդ են տալիս հորթը ծնվելուց կարբոլյան թթվուտի ջրով պորտն իսկույն լվանալ:

Պրոֆեսոր Լ. Շտեյերտը և անասնաբուժ Յ. Շնեյլն առաջարկում են այս հիվանդության դեպքում հորթի բաժին կաթը կիսով չափ պակասցնել կամ տալ միայն $\frac{1}{3}$ մասը: Ապա հարկավոր է տաք ջրում 3—4 հացի գլուղալ գենագերչագի ձեթ տալ, վոր փորը լուծի, իսկ հետո որը յերկու անգամ—առավոտյան ու յերեկոյան—մի բաժակ կաթի մեջ մի-մի գլալ քանոնումի փոփ քալ: Միաժամանակ պետք է նաև առողջ հորթերին որական 2 թեյի գլալ տաննոֆորմ տալ, վոր նրանք էլ չհիվանդանան:

Գործադրում են նաև ուրիշ միջոց. լուծողականից հետո որական յերեք անգամ հորթին տալիս են՝ ամեն անգամ կես թեյի գլալ՝ դառնիճ (տաննին) և սալիցիլյան թթվուտ: Բացի դրանից, առողջ հորթերին իսկույն տեղափոխում են ուրիշ տեղ, վոր նրանք էլ չվարակվեն ու հիվանդանան: Աղբը հորթատնից դուրս են տանում, պատերն ու հատակը լավ կիր են քսում:

Դանիայում ու Սաքսոնիայում սպիտակ փորգնացության առաջն առնելու համար հորթերին պատվաստում են ծաղկի նման, վորը լավ է ոգնում: Բայց պատվաստումը պետք է անասնաբուժն անի:

2. ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՓՈՐԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Սովորական փորձնացության պատճառներն են լինում. 1) հորթին շատ կեր տալը, 2) դալի (խիժնի) տեղ սկզբում հին ծնած կովի կաթ տալը, 3) հնացած ու կեղտոտ կաթ տալը, 4) սառը կաթ կամ սառը ջուր տալը, 5) ամանի կեղտոտ լինելը, 6) ժամանակից առաջ յերեսը քաշած կաթ և ուրիշ կեր տալը, 7) միանգամից կերի տեսակը փոխելը, 8) կեղտոտ և ցուրտ բնակարանը և ուրիշ պատճառներ:

Ամենից առաջ հարկավոր է փորձնացությամբ հիվանդ հորթին տանել մի տաք ու մաքուր տեղ, յեթե նա ցուրտ ու կեղտոտ գտնվում է: Որական տրվող կաթի $\frac{1}{3}$ կամ մինչև անգամ $\frac{1}{2}$ մասը հարկավոր է կտրել: Յեթե կաթնակեր հորթին խոտ կամ ուրիշ կեր էլ են տալիս, ապա լավ է մի ժամանակ այլևս չտալ, այլ կերակրել սիայն թարմ (նոր կթած) ու մաքուր անարատ կաթով: Այսպես են բժշկում. հորթի փորը տրորում են ծղնոտի կեմով, հետո տալիս են ուր յերկու անգամ կսավհասի յեփած սեւսի բունդ խառու: Բացի այդ, անասնաբուժ Ս. Իվանովը խորհուրդ է տալիս տալ $\frac{1}{2}$ գդալ տանինն ու $\frac{1}{2}$ գդալ սալիցիյան թթվուտ կամ որը յերկու անգամ մի-մի թեյի գդալ սալոլ (դեղատանից կարելի չէ առնել)*:

Այն հորթին, վորն արդեն ջրալյուր է ստանում, փորձնացության ժամանակ տալիս են մաքուր ջուր ու բոված, աղած վարսակ, որական $1\frac{1}{2}$ գրվանքա, նույնպես և կտավհատի սերմի յեփած ջուր:

Խորհուրդ են տալիս նաև փորձնացությունն ունեցող հորթերին կերի հետ սողա ու մաքրած կավիճ տալ՝ ամեն անգամ ամեն մեկից մի թեյի գդալ, որական յերեք անգամ:

* Լավ և ոգնում նույնպես կրեոզոտը, վորից 6—8 կաթիլ անում են կաթի մեջ, լավ խառնում ու տալիս հորթին:

3. ՓՈՐԿԱՊՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես փորձնացության, այնպես էլ փորկապության ժամանակ պետք է հիվանդ հորթի կերը պահասցնել ու լավ հետևել ամեն բանի մաքրության:

Առավոտ ու յերեկո հորթին ամեն անգամ $\frac{1}{2}$ բաժակ կտավհատի կամ քունջութի ձեթ պետք է խմացնել: Ձեթի տեղ կարելի չէ տալ կտավհատի յեփած սերմի թունդ ջուր կամ 2—3 հացի գդալ դլաուբերի աղ: Աղը պետք է լուծել յեռացող ջրում: Բացի դրանից, շատ ոգտակար է հոգնա (կլիզմա) անել, այսինքն՝ մի ջրամանի վրա պնդացրած խողովակի միջով ուղիղ աղիքի մեջ են ածում քունջութի կամ կտավհատի ձեթով կամ կտավհատի յեփած սերմի ջրով խառը տաք ջուր: Այդ պատճառներով համար առաջ 2 շիշ տաք ջրի մեջ լուծում են յերկու թեյի գդալ սողա, հետո այդ լուծվածքը շարունակ խառնելով՝ քիթ-քիչ մեջն են ածում ձեթը: Հոգնան հարկավոր է անել և փորլուծության ժամանակ: Փորկապության դեպքում շատ ոգտակար է հորթի փորը տրորել և հորթին դեռ դեն քշելը:

4. Փ Ո Ր Ո Ւ Ռ Ո Ւ Յ Ց

Հորթի փորն ուռչում է սովորաբար փչացած կաթից ու կերից, ինչպես և շատ ուտելուց: Ամենից առաջ աշխատում են դուրս բերել փորում հավաքված գազերը. դրա համար կիսով չափ ջուր խառնած սկիպիդարով փորը թունդ տրորում են կամ թե չե հորթին վաղեցնում են, հետո լեզուն դուրս են քաշում ու մի թեյի գդալ աղաթթու յեն խմացնում: Բացի դրանից, հոգնա էլ են անում, ինչպես փորկապության ժամանակ, մի գդալ ջարդած կավիճ ջրում բաց անում և խմացնում հորթին:

5. ԴՆՁԻՆ ԲՇՏԻԿՆԵՐ ԴՈՒՐՍ ՏԱԼԸ

Այս հիվանդությունն ժամանակ հորթի շրթունքները (պոռոշները) ու դուռնը կասես թեփով քսած լինեն. առաջ սպիտակ բշտիկներ են դուրս գալիս, վորոնք հետո պատռվում են ու չորանում:

Այս հիվանդությունը բժշկելու համար հորթի դուռնը լվանում են տաք ջրով ու սապոնով, հետո որը յերեք անգամ քսում են ջրի մեջ լուծած 3 տոկոսային կարբոլյան թթվում ($1/2$ թեյի գդալ մի շիշ ջրին):

6. Վ Ո Ջ Ի Լ Ն Ե Ր

Կեղտոտ պահվող ու վատ կերակրվող հորթերի վրա վոշիկներ են գոյանում: Նրանցից ազատվելու համար հարկավոր է դեռ ամենից առաջ հորթին տաք ջրով ու կանաչ սապոնով լվանալ, աղբը մաքրել ու ցամաքը փոխել, կերը լավացնել, իսկ հետո սկսել բժշկել:

Հորթերին վոշիկներից փրկում են՝ նրա կաշին թրջելով յեփած ծխախոտի (թամբաբուխի) ջրով: Ծմուկեփիչի ասելով՝ յեփած ծխախոտի ջուրն այսպես են պատրաստում.— 1 գրվանքա ծխախոտ են ածում 6 գրվանքա ջրի մեջ ու կես ժամ յեփում, հետո ծխախոտի տերեւները դուրս են տալիս ու ջրին յերկու շիշ ջուր ել ավելացնում: Միանգամից բոլոր կաշին չեն թրջում ծխախոտի ջրով, այլ մաս-մաս, որական նրա մարմնի $1/3$ մասը:

Այդպիսով, հորթի կաշին այնքան ժամանակ են թրջում, մինչև վոր վոշիկները վերջանում են:

Առաջ սկսում են թրջել կաշվի այն մասը, վորտեղ ավելի շատ վոշիկ կա, իսկ հետո այն տեղերը, վորտեղ ավելի քիչ կա, կամ բոլորովին չկա:

Ծխախոտի տեղ կարելի յե գործ ածել $1^{1/2}$ -տոկոսանոց կրեոլին:

Կարելի յե և խառնել մեկ մաս սպիտակ նավթ 4 մաս ձեթի հետ և քսել վոշլոտ տեղերը, կրկնելով 4 օրից հետո:

Հորթի կաշվի վրա, մանավանդ փորի տակը, շեքում, շատ անգամ տիգեր են պատահում: Այդ տիգերը շատ փաստկար են, նրանց հարկավոր է պոկել, վոշնչացնել:

Յեթե ամեն օր հորթի ամբողջ մարմինը, կաշին խոզանակով (չոտկով) մաքրվի, հորթը վոշ կոշլոտի, վոշ ել տիգեր կունենա վրան:

Դժվար հիվանդությունների ժամանակ հարկավոր է դիմել անասնաբույին:

ԽՈՊԻՐՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՊՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. Այս գլխում բերած հիվանդություններից վոշոնք են ավելի հաճախ պատահում ձեր գյուղում:
2. Նկարագրեցե՛ք ձեր հորթի հիվանդության նշանները և համեմատեցե՛ք այս գլխում բերած համապատասխան հիվանդության հետ:
3. Այստեղ առաջարկված միջոցները կիրառել ե՞ք հորթերի համապատասխան հիվանդության դեպքում և ի՞նչ արդյունք են տվել:
4. Ձեռք բերե՛ք այս գլխում առաջարկված բժշկական ամենաանհրաժեշտ միջոցները, վորպեսզի խմբակի յուրաքանչյուր անգամ կարիք յիղած դեպքում կարողանա ոգտվել:
5. Յերբեք չմոռանա՛ք, վոր հորթին առողջ վիճակում պահելու ամենալավ միջոցը՝ նրան ռացիոնալ ձևով պահելն է և ուրեմն հիվանդությունների առաջն առնելն:

Յ Ա Ն Կ

	Յերես
1. Հորթը մոր արդանդում	7
2. Ինչո՞ւ և ի՞նչ պետք է անել, վոր կթվող ծանրած կովը ժամանակին ցամաքի	10
3. Հորթի ծնունդը և առաջին խնամքը	13
4. Ի՞նչպես կաթ տալ հորթին՝ ծծեցնելով թե ամանից խմացնելով	21
5. Ի՞նչպես անել, վոր կովը կթվի առանց հորթի	25
6. Հորթերի կերակրումը	27
ա. Կերակրելու հիմունքները, ի՞նչպես է կերակ- րում գյուղացին, և ի՞նչպես պետք է կերակրել	27
բ. Հորթերի կերակրման կանոնները կաթ տալու շրջանի համար	40
գ. Կաթի նորմաները	45
դ. Ինչպես պետք է կերակրել հորթերին կաթից կտրելուց հետո	50
7. Հորթի հետագա խնամքի գլխավոր կետերը	53
8. Արոտը, Սար գնալը, Հորթարածների վորակը	60
9. Ծնելու ժամանակի կանոնավորումը	66
10. Գոմ և հորթանոց, Կոտպերատիվ գոմերի կառուցման անհրաժեշտությունը	70
11. Հորթերի ընտրության և ուսցիոնալ խնամքի մասնա- յականացումը	76
12. Հորթերի մեջ հաճախ պատահող հիվանդությունների բժշկությունը	80

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0282932

21.663

ԳԻՆԸ 50 ԿՈՊ.